

Uitvoeringsprogramma Binnenstad Leeuwarden 2023-2030

NOVEMBER 2023, VERSIE 1

Gemeente Leeuwarden

Binnenstad 2030: springlevend en groen

De binnenstad is de historische kern van Leeuwarden. Al eeuwen is dit een plek vol leven, waar Leeuwarders en Friezen wonen en komen om handel te drijven, te winkelen en vertier te zoeken.

Dit gebied verandert steeds, en heeft dat door de eeuwen heen altijd gedaan. Aan het begin van het nieuwe millennium moest bijvoorbeeld de Achmeatoren nog worden gebouwd.

Het Wilhelminaplein gold toen nog als het 'lelijkste plein van Nederland': er was hier nog geen Fries Museum, er waren geen terrasjes. In de Blokhuispoort zaten nog gedetineerden. Leeuwarden als Culturele Hoofdstad lag ver in de toekomst.

De meeste Leeuwarders zullen het er mee eens zijn dat het stadshart in 2023 een stuk mooier, levendiger en welvarender is dan in 2000.

Maar stil zitten kan niet. Het is niet vanzelfsprekend dat de binnenstad in 2030 net zo bruist als nu. Daarom investeren we, zodat de binnenstad ook in 2030 de huiskamer van Leeuwarden en Fryslân blijft.

Hein de Haan

*Coördinerend wethouder
programma Binnenstad*

Dit willen we

De binnenstad wordt nog meer een ideale plek om te wonen, elkaar te ontmoeten en te ondernemen. Daarvoor zijn keuzes nodig, die versterken wat de binnenstad uniek maakt. Dat zijn de monumentale omgeving, het water, onze meertalige Friese identiteit en de menselijke maat van Leeuwarden: alle voorzieningen van een grote stad liggen op een steenworp afstand van het buitengebied.

Daarbij past in de eerste plaats meer groen. Steen en asfalt overheersen nu vaak en dat leidt in de zomer tot hittestress. Een groene omgeving is prettig om in te verblijven en elkaar te ontmoeten. Het zorgt in een warmer klimaat ook voor verkoeling.

De mooie grachten en singels komen in de toekomst beter tot hun recht. Nu al komen recreanten al graag over het water naar de binnenstad. Nieuwe verbindingen, zoals de Oostelijke Vaarroute met een beweegbare Prins Hendrikbrug, brengen de binnenstad veel dichterbij het hart van het Friese watersportgebied. Met kunstwerken en architectonische hoogstandjes trekt het water nog meer dan nu. Lagere en groenere kades geven daarnaast meer beleving.

Het aantal mensen dat in de binnenstad woont, groeit al jaren, maar er is plaats voor meer inwoners. Vooral in leegstaande ruimtes boven winkels, maar bijvoorbeeld ook door de herbestemming van kantoorpanden kunnen er nog veel nieuwe woningen bij komen. Studenten zorgen nu al voor veel levendigheid. Voor gezinnen en senioren wordt het in de binnenstad straks ook fijner wonen.

De behoefte aan ruimte om elkaar te ontmoeten wordt daarmee groter. Dit heeft daarom, samen met vergroening, de prioriteit in de binnenstad. Het doel is daarom

een schone en voor iedereen toegankelijke binnenstad, met meer plek om te spelen en te bewegen, bijvoorbeeld met mooie wandel- en hardlooproutes.

De ruimte in de binnenstad is schaars, en dat vraagt keuzes. De fietser en de voetganger staan daarom op één. De inrichting van straten wordt her en der op die behoefte aangepast. De binnenstad blijft bereikbaar, maar auto's worden vaker geweerd.

Dat geeft kansen om de binnenstad nóg gevarieerder te maken. Voor ondernemers komt er meer advies en ondersteuning. Dat helpt hen om onderscheidend en vernieuwend te blijven. Meer cultuur en kunst in de openbare ruimte geven het stadshart een sterker eigen smoel.

Elk deel van de binnenstad heeft een eigen karakter. In het ene deel komen mensen graag winkelen, aan een andere straat komen ze om naar concerten te gaan of uit te gaan. In hele delen van de binnenstad is het weer fijn wonen. Door die ontwikkeling te stimuleren die het best past, wordt dit eigen karakter van elk deel van de binnenstad versterkt.

Het Ruiterskwartier, met de Harmonie en Neushoorn, wordt onderdeel van een cultuurmijl die tot de Blokhuispoort reikt. Kunst en cultuur zijn hier ook vaker buiten te beleven.

Het centrale winkelgebied wordt nog meer dé plek om te winkelen en te recreëren. De noordwestelijke binnenstad wordt aantrekkelijker om te wonen: het wordt er groener en er komen meer (speel)voorzieningen. De oostelijke binnenstad, van Bonifatiuskerk tot de Blokhuispoort, wordt een woongebied met ruimte voor ondersteunende functies. Zoals winkels en horeca.

Het stationsgebied wordt tenslotte nog meer de groene entree van de stad, die over het water de binnenstad verbindt met de toekomstige wijken Spoordok en Middelsee.

Volop kansen

De binnenstad heeft een mooie toekomst voor zich. Er zijn volop kansen. In het Spoordok wonen straks duizenden mensen vlakbij het stadshart. Niet alleen Spoordok, maar ook de toekomstige bewoners van Middelsee hebben een goede verbinding met het centrum nodig. En de Lelylijn kan veel nieuwe bezoekers naar Leeuwarden brengen.

Die kansen moeten we pakken, en daarbij tegelijk de kwaliteit van onze monumentale binnenstad behouden en versterken. Over veel deelplannen hebben de gemeenteraad, bewoners en belanghebbenden al hun mening gegeven. Denk bijvoorbeeld aan de herinrichting van het Waagplein. Een betere binnenstad komt alle inwoners ten goede, want de binnenstad is van en voor iedereen in onze gemeente en daarbuiten.

Zo wordt de binnenstad van Leeuwarden nóg meer de plek waar je in Fryslân wilt zijn.

Inhoud

1. Inleiding	6
1.1. Opdracht	6
1.2. Doel en afbakening	6
1.3. Wat ging er aan vooraf?	6
2. Hoe blijft de binnenstad vitaal?	9
3. Uitvoeringsprogramma: programmaliijnen, deelgebieden en projecten	18
3.1. Inleiding: wensen en projecten met prioriteit	18
3.2. Programmaliijnen	19
3.3. Accenten: Wat willen we in de verschillende deelgebieden?	24
3.4. Prioritering en fasering	30
4. Programmabegroting	32
4.1. Begroting programmaorganisatie en onderzoek	32
4.2. Indicatie begroting projecten uitvoeringsprogramma	32
4.3. Dekking	33
Bijlagen	34

1. Inleiding

1.1. Opdracht

*Uit het Coalitieakkoord 2022 - 2026
"Nu investeren in de toekomst, vergroenen,
verbinden, verwaarden"*

Uitvoeringsprogramma Binnenstad

Werken aan een aantrekkelijke en toegankelijke binnenstad

Onze binnenstad is een plek waar mensen uit stad, dorpen en regio met plezier wonen, werken, ondernemen, winkelen en recreëren. We zetten in op een aantrekkelijke en vitale binnenstad. Met goede voorzieningen en een mix van functies. We behouden de historisch-ruimtelijke kwaliteit omdat dit belangrijk is voor een aantrekkelijke binnenstad. Bovendien ontwikkelen we de binnenstad verder als een aangenaam gebied om te verblijven met ruimte voor cultuur, evenementen en festivals. Een plek voor ontmoetingen, zowel zakelijk als privé, waar nieuwe ideeën kunnen ontstaan. We vergroenen de stad door het toevoegen van bomen. Ook gaan we aan de slag met het klimaatadaptief maken van de binnenstad. Binnensteden zorgen voor werkgelegenheid en zijn belangrijk voor het vestigingsklimaat van de stad. Daarom stimuleren we

ondernemerschap. We hebben hierbij oog voor een goede verdeling van functies tussen retail en horeca. De komende periode gaan we deze plannen verder uitwerken in een uitvoeringsprogramma.

Een aantrekkelijke binnenstad is een autoluwe binnenstad. Een deel van de binnenstad is al autoluw. Dit willen we uitbreiden. Hierbij maken we gebruik van de ervaringen die we hebben opgedaan op de Eewal. Het autoluw maken combineren we direct met vergroening van de binnenstad. Hierbij houden we oog voor blijvende toegankelijkheid voor alle doelgroepen.

1.2. Doel en afbakening

Met de eerder opgestelde Agenda Binnenstad en dit uitvoeringsprogramma wordt niet een geheel nieuwe visie voor de binnenstad voorgesteld. Er liggen al veel beleidsdocumenten en gemeentelijke visies op allerlei deelterreinen. Voor het beschrijven van de stip op de horizon en dit programma is daar uit geput.

Het uitvoeringsprogramma geeft een concreet investeringsplan voor de korte, middellange en lange termijn waarmee de aantrekkelijkheid van de Leeuwarder binnenstad voor bezoekers, bewoners en ondernemers van de binnenstad wordt versterkt. Bij de verderop beschreven programmalijnen en projecten ligt de nadruk op investeringen in de openbare ruimte. Maar de investeringen in

deze agenda kunnen niet los worden gezien van gemeentelijke kaderstelling, vergunningverlening en handhaving. Ook zet dit programma de lijnen uit waarlangs de binnenstad zich – ook in een verdere toekomst – zou moeten ontwikkelen. In de verdere toekomst wordt de binnenstad geconfronteerd met trends die om een antwoord vragen en die mogelijk weer nieuwe investeringen vergen. Het programma is ook aanleiding om regelmatig de stand van zaken te monitoren.

1.3. Wat ging er aan vooraf?

Een motie van eind 2020 vormt de basis voor de Agenda Binnenstad. Die is in 2021 opgesteld en eind 2021/begin 2022 bestuurlijk besproken door het college van b. en w. en de gemeenteraad. Die Agenda moet gezien worden als een ambitiedocument.

Bij het opstellen van die Agenda is gekeken naar actuele trends en ontwikkelingen en zijn reeds voorgenomen projecten in de binnenstad in beeld gebracht. Daarnaast is gebruik gemaakt van relevant beleid, reeds voorgenomen projecten en maatregelen en breed opgehaalde informatie bij een grote en diverse groep van belanghebbenden uit de binnenstad. Ook kon 'het publiek' suggesties en ideeën aandragen. Dat heeft in de Agenda geleid tot een drietal voorgestelde ambities.

Het (toenmalige) college van b. en w. heeft zich uitgesproken om te gaan voor het hoogste ambitieniveau, niveau C.

Maatregelen en acties uit de Agenda Binnenstad:

De belangrijkste concrete maatregelen op het ambitieniveau C kunnen worden samengevat als:

- Gehele binnenstad autoluw (met ontheffingen en parkeervergunningen voor bewoners en bedrijven) in de volgende collegeperiode.
- Uitvoeren maatregelen klimaatadaptatie binnenstad.
- De Prinsentuin en de verbinding met de binnenstad optimaliseren.
- Herinrichting Ruiterskwartier en Waagplein.
- Verbinding met Spoordok.
- Inzet op top-events en topkunst.

Zie de bijlage voor diverse relevante achtergrondinformatie zoals die voor Agenda Binnenstad is uitgezocht. Het betreft trends, huidige kwaliteiten en sterktes, ruimtelijke plannen en onderscheidendheid.

In de toekomst is de binnenstad:

- Dé plek voor wonen, werken en ondernemen
- Een plek met reuring en beleving
- Sterk klimaatadaptief
- Duurzaam en groen
- Optimaal verbonden met water

Ambitieniveau A: **Basis op orde 'PLUS'**

Bij dit ambitieniveau ligt de nadruk op het versnellen en intensiveren van maatregelen en acties die al in gang zijn gezet: voer de zaken uit die in de planning staan en versnel en intensiveer op korte termijn acties waar dat mogelijk is. Aan dit ambitieniveau kan op korte termijn worden gewerkt (2022); er is relatief weinig extra geld en organisatie voor nodig.

Ambitieniveau B: **Maximaal benutten van aanwezige sterktes**

Hier maakt de binnenstad zoveel mogelijk gebruik van de aanwezige 'rijkdom'. Bij dit ambitieniveau worden als het ware de 'sterke benen' van de binnenstad maximaal benut. Meer dan in ambitieniveau A gaat het om een sterke focus op groen en water/verbinding met de regio, duurzaamheid/circulair, en beleving en 'reuring' door veelzijdigheid en diversiteit. Het gaat om structureel, meer en beter investeren op de eigen identiteit als binnenstad van Leeuwarden. Aan dit ambitieniveau kan ook al relatief snel worden gewerkt, maar vraagt wel om meer investeringen, juist ook in organisatiekracht.

Ambitieniveau C: **Groei en onderscheidendheid**

Bij deze ambitie wordt gefocust op onderscheidendheid: de binnenstad moet niet alleen 'goed' zijn, maar zich op haar sterke punten ook duidelijk onderscheiden. De stad wil in alle sterke thema's excelleren en uniek zijn. Leeuwarden heeft in dit scenario één van de aantrekkelijkste binnensteden om te wonen, te werken en te ondernemen van het land. Dit ambitieniveau vraagt meer investeringen en organisatie.

2. Hoe blijft de binnenstad vitaal?

In dit hoofdstuk gaat het om onze ambitie: waar willen we naar toe met de binnenstad? Wat is de functie van de binnenstad, waarom is een vitale en aantrekkelijke binnenstad belangrijk? En hoe komen we op dat punt?

Wat is het mooie van Leeuwarden?

Wat maakt de binnenstad van Leeuwarden bijzonder? In de eerste plaats is dat natuurlijk het historische decor, dat zich in de loop van de eeuwen heeft gevormd tot wat het nu is.

Daar horen iconen bij als de Oldehove en de Waag, maar ook vele andere monumentale panden. Nieuwe beeldbepalende gebouwen als het Fries Museum en de Achmeatoren, voegen zich in dit oude stadsbeeld.

De vele grachten en kanalen in en rond de binnenstad zijn typisch Nederlands én typisch Fries. Met een bootje is de binnenstad uit alle windrichtingen te bereiken. De passantenhaven in de Prinsentuin is van een unieke schoonheid. Het water is bepalend voor de uitstraling van Leeuwarden als hoofdstad van dé waterprovincie, Fryslân.

Leeuwarden lijkt qua formaat gemaakt voor de fiets. Vanaf de binnenstad, met alle voorzieningen die bij

een grote stad horen, fiets je binnen een kwartier de weilanden in, naar de Groene Ster of naar het Leeuwarder Bos. Die scherpe grens tussen stad en platteland zie je verder bijna nergens in Nederland. In Leeuwarden is ruimtelijke kwaliteit behouden die elders verloren is gegaan.

Als hoofdstad van Fryslân is Leeuwarden ook de 'hoofdstad' van het Fries. Maar het heeft met het Liwwadders ook zijn eigen stadstaal. Voor de Leeuwarders is het vanzelfsprekend dat hier drie 'eigen' talen worden gesproken. Maar bezoekers vinden deze meertaligheid juist bijzonder. Het onderscheidt Leeuwarden voor hen van andere historische steden in Nederland.

Een prettig verblijf

De binnenstad staat er nu goed voor. In de afgelopen decennia is er veel geïnvesteerd in beeldbepalende gebouwen en kunst, in extra parkeergarages en in een mooie openbare ruimte. Dat heeft zijn vruchten afgeworpen. Sinds Culturele Hoofdstad is de binnenstad meer dan ooit 'de huiskamer van Fryslân' en een toeristische bestemming.

Dat is niet vanzelfsprekend. De samenleving

verandert immers voortdurend. De binnenstad moet daarbij aansluiten. Veel aankopen gebeuren nu online. De consument die wél 'fysiek' winkelt, is daarom kritischer. Leeuwarden moet blijven verrassen. Als een plek waar je elkaar ontmoet, ontspant in een groene omgeving of je laat lokken door de variatie aan winkels, cultuur en horeca.

Beleving

Beleving is dus steeds belangrijker, maar die beleving verleidt ook om te winkelen. Gevestigde ketens en lokale winkels blijven belangrijk als de ruggengraat van het winkelgebied. Om bezoekers te trekken, moet de binnenstad zich blijven onderscheiden met een uniek, vernieuwend aanbod.

De binnenstad is gemaakt voor de menselijke maat, dus maken we ruimte. Fietser en voetganger komen op één te staan, de auto komt op het tweede plan. Dat geeft ook weer ruimte voor een aantrekkelijke, groenere omgeving.

De openbare ruimte moet ook schoon en heel zijn. Het onderhoud verdient aandacht. Om de binnenstad voor iedereen toegankelijk te houden, ook voor mensen met een beperking, wordt er meer gedaan tegen verrommeling en voor een schone openbare ruimte.

Een economisch sterke, compacte binnenstad

Ondernemers zijn de kurk waarop de economie van de binnenstad drijft. Naast de sfeer zijn winkels en de horeca de belangrijkste trekkers voor een bezoekje aan de binnenstad. Toeristen komen in de eerste plaats voor de musea, cultuur en de beleving, maar bezoeken daarbij ook graag bijzondere winkels.

Zo profiteren ondernemers en de culturele sector van elkaar en dragen ze samen bij aan een gezonde binnenstad. Daarom willen grote werkgevers, zoals de overheid, de financiële sector en de wetenschap, graag in de binnenstad blijven. Bijna een vijfde van alle banen in de gemeente Leeuwarden bevindt zich hier, in het stadshart. Daarmee telt de binnenstad als banenmotor ook op Friese schaal flink mee.

Bijzondere winkels

Hoe meer er in de binnenstad te beleven is, hoe beter het is voor de bedrijvigheid. Ook toeristen dragen daaraan bij: hun bestedingen houden veel winkels in stand waar ook Leeuwarders graag winkelen. Meer bedrijvigheid trekt weer ondernemers aan die in de binnenstad willen investeren. Daarom is het belangrijk om een verrassend aanbod en vernieuwende winkelconcepten te stimuleren.

Bewoners en bezoekers zijn op dit moment erg te spreken over wat Leeuwarden te bieden heeft. De mix tussen landelijke ketens en sterke,

onderscheidende lokale ondernemers is goed. Bezoekers waarderen de ontspannen sfeer, de historie en de bijzondere winkeltjes. Bewoners zijn trots op de historische binnenstad, en het feit dat het er compact, beloopbaar en overzichtelijk is: het aanbod en de allure van een stad, maar met de knusheid van een dorp.

Schoon en heel

Dat betekent niet dat de binnenstad 'klaar' is. De uitstraling en het straatbeeld kunnen hier en daar beter. Straten kunnen schoner, het opruimen van (zwerf-) afval heeft meer aandacht nodig. Lukraak geparkeerde fietsen zijn soms een hindernis voor wie slecht ter been is. Een extra overdekte fietsstalling is een mogelijk antwoord hierop, maar ook extra handhaving kan helpen.

De winkelleegstand over de hele binnenstad is beheersbaar. Maar waar meerdere winkels naast elkaar leegstaan, geeft dat een trieste aanblik. Het doel is natuurlijk om nieuwe ondernemers in die panden te vestigen; maar door leegstaande vitrines en lelijke gevels met tijdelijke maatregelen op te frissen blijft de binnenstad ook rondom de 'rotte kiezen' mooi en sfeerol.

Plekken waar het winkelbestand onder druk staat, zoals de Voorstreek, Nieuweburen en de Tuinen, veranderen langzaam maar zeker naar een gebied met meerdere functies: steeds vaker worden oude winkels omgebouwd om ze geschikt te maken om

in te wonen. Die nieuwe bewoners kunnen de bestaande middenstand weer versterken, waardoor een typisch stads woon-winkelgebied ontstaat.

Advies voor ondernemers

Ondernemers vormen de ruggengraat van de economie in de binnenstad. Zij zijn geholpen met een vast aanspreekpunt waar ze hulp en advies kunnen krijgen bij hun bedrijf. Bijvoorbeeld bij het ontwikkelen van nieuwe, verrassende winkelconcepten, het duurzaam (circulair) ondernemen, of voor hulp bij het starten van een eigen winkel. De ondersteuning die de gemeente nu al biedt, wordt uitgebreid.

Als het aanbod van winkels goed bij elkaar aansluit, kunnen ze het profiel van een winkelstraat versterken. Dat geldt in het bijzonder voor kleinere winkelstraten, zoals de Kleine Kerkstraat, de Sint Jacobsstraat en de Oosterstraten. Door ondernemers te helpen bij het kiezen van een geschikte locatie, kunnen ze profiteren van de collega's in hun directe omgeving.

Meer ruimte voor groen

De groene long van de binnenstad is nu de Prinsentuin. Leeuwarders van alle leeftijden en duizenden 'bootjemensen' vinden het een heerlijk gebied om te ontspannen en te recreëren. Zeker in de zomer, wanneer de bomen, het water en het groen verkoeling geven.

Een groene omgeving helpt om ons aan te passen aan het opwarmende klimaat. Niet alleen gaat het om hittestress tegen, maar het maakt de binnenstad ook nog prettiger en gezonder om te verblijven. Tijdens het evenement Bosk, toen meer dan duizend bomen door de stad 'wandelden', bleek dat de temperatuur tussen de bomen meerdere graden lager lag dan op plekken zonder groen. Zo biedt een ingreep die nodig is, ook een kans om het verblijf in de binnenstad nog aangenamer te maken dan nu. Daarom komt er veel meer groen in de binnenstad. Om te beginnen met het Waagplein, waar al nieuwe bomen en gras zijn gekomen. Daarna is de omgeving van de Campus Fryslân aan de beurt, zodat ook daar een groene, prettige verblijfsruimte ontstaat.

In de komende jaren krijgen grote delen van de binnenstad een andere inrichting. Zo krijgen bijvoorbeeld de Nieuwestad en het Ruiterskwartier een nieuw, veel groener aanzien. Door de hele binnenstad heen komen meer bomen: van de Eewal, tot de Lange Marktstraat, en van de Willemskade en de Oosterkade tot het Bonifatiusplein.

Meer mens, minder auto

De binnenstad is compact; het is een relatief klein gebied waar veel mensen samenkomen. Dat legt druk op de beperkte ruimte die er is.

De keuze voor een binnenstad waar de kwaliteit van het verblijf voorop staat, heeft daarom gevolgen voor andere activiteiten. Het betekent onder meer dat de voetganger en de fietser vóór de automobilist gaat.

Straten waar de auto nu nog vrij baan heeft, worden ingericht als verblijfsgebied. Dat betekent ook dat er parkeerplekken op straatniveau verdwijnen. De bestaande parkeergarages zijn een goed alternatief.

Onder meer de Sint Jacobsstraat, het Gouverneursplein, de Eewal en de Wortelhaven worden opnieuw ingericht. Ook op het Bonifatiusplein en het Doeleplein komt veel meer ruimte voor wonen, spelen en groen.

Ruimte voor water

Grachten en singels horen bij Leeuwarden als de Oldehove. Ze geven de stad sfeer en uitstraling. Steeds meer mensen, van waterrecreanten en andere toeristen tot onze eigen bewoners, weten de weg ook langs het water naar de binnenstad te vinden.

Heel populair zijn de pramen en de sloepen waarmee je de binnenstad op een heel andere manier leert kennen dan te voet. De Prinsentuin is de mooiste aanlegplek voor plezierbootjes in Nederland. De binnenstad is ook te water veel beter bereikbaar geworden. Leeuwarders maken daardoor steeds vaker een tochtje met de sloep naar de binnenstad, om bijvoorbeeld even bij een terras aan te steken. Juist die terrassen hebben zich – sinds corona – nogal eens verplaatst naar een boot op het water; met name aan de Nieuwestad.

Groene kades

De gezelligheid en levendigheid op het water maken de binnenstad aantrekkelijk. In de komende jaren willen we de band met het water aanhalen en het karakter van Leeuwarden als waterstad onderstrepen.

Dat kan door steigers aan te leggen. Kades worden waar dat kan groener en lager. Zo wordt het voor opvarenden makkelijker om aan wal te komen. Het zorgt ook voor extra groen waar het prettig toeven is.

In het verleden was het water nog nadrukkelijker aanwezig in de stad. In de Eewal en de Tweebaksmarkt lag bijvoorbeeld een gracht, terwijl waterpoorten in de stadsmuur de stadsgrachten beschermden voor een aanval van buiten.

Die historie kan weer tot leven worden gewekt met een kunstwerk of een bouwwerk dat herinnert aan een vroegere waterpoort. Ook een blauwe vestingroute, een wandelroute langs de plek waar vroeger de vestingen van de stad lagen, herinnert aan de rijke geschiedenis van Leeuwarden.

De Oostelijke vaarroute

De oostelijke vaarroute, vanaf de Greons via het Nieuwe Kanaal, langs de Emmakade naar de binnenstad, is een oude wens. Om doorgaand bootverkeer langs die route mogelijk te maken, moet onder meer de Prins Hendrikbrug beweegbaar worden.

De aanleg kost wel een flink bedrag en heeft ook gevolgen voor het andere verkeer van en naar de binnenstad en het station. Voordat hier definitieve besluiten over worden genomen is inzicht in de impact op en de bijdrage aan een vitale binnenstad van belang.

Fijn wonen in de binnenstad

Al jaren neemt het aantal bewoners van de binnenstad weer toe. Ooit leefden en werkten 17.000 mensen in wat nu de binnenstad. Rond de eeuwwisseling woonden er nog ongeveer 4.000 mensen, nu is dat aantal alweer gegroeid naar meer dan 6.000.

De sfeer, de historische omgeving en zoveel voorzieningen binnen handbereik, maken het wonen in de binnenstad ook bijzonder aantrekkelijk. Dat het aantal bewoners groeit, is goed: het stadshart wordt er levendiger van en de economische basis van de detailhandel, de horeca en de culturele sector wordt sterker. Want wie in de binnenstad woont, gaat sneller uit eten of naar een voorstelling, en doet zijn dagelijkse boodschappen natuurlijk ook in de buurt.

In de binnenstad zijn in de afgelopen jaren veel panden succesvol getransformeerd om ze geschikt te maken voor studentenwoningen. In het voormalige Aegon-gebouw bij het station wonen nu vele studenten. Boven veel winkelpanden zijn veel leegstaande verdiepingen omgetoerd tot appartementen.

Jongeren, vaak studenten, zijn nu de grootste bevolkingsgroep in de binnenstad. Zij maken Leeuwarden tot een gezellige studentenstad.

Ook voor gezinnen en senioren

Maar de binnenstad heeft voor meer bevolkingsgroepen veel te bieden: van gezinnen, tot singles en tweeverdieners, tot senioren. Deze groepen binden zich vaak voor langere tijd aan één woonplek. In de komende jaren willen we wonen in de binnenstad daarom voor bredere groepen aantrekkelijk maken. Dat maakt de binnenstad diverser en gevarieerder.

Om dat te bereiken, kunnen we eigenaren stimuleren om panden te transformeren om ze geschikt te maken voor andere, vernieuwende woonvormen. Denk bijvoorbeeld aan seniorenwoningen, of juist hofjes met een gezamenlijke binnentuin, die uitermate geschikt zijn voor gezinnen.

Behouden én veranderen

De kwaliteit en de historische waarde van de vele monumentale gebouwen staat natuurlijk voorop. Een goed en duurzaam onderhoud van deze panden heeft aandacht nodig, net als de verduurzaming van (monumentale) woningen.

Om nieuwe bewoners voor de binnenstad te laten kiezen, zul je dus aan de ene kant gedurfde keuzes moeten maken, zoals het herbestemmen van gebouwen om ze geschikt te maken voor bewoning door groepen die nu ondervertegenwoordigd zijn.

Daarbij moet je ook tegemoet komen aan de woonwensen van die nieuwe groepen bewoners. In veel straten in de binnenstad kun je winkelen en uitgaan, terwijl er ook mensen wonen. In sommige gebieden is het beter die functies duidelijker te scheiden, zodat ze aantrekkelijker worden om in te wonen.

Meer spelen, minder zwerfvuil

Kinderen hebben plek nodig om te spelen en te bewegen. Nieuwe speelplekken in de binnenstad komen daarom snel. In de toekomst kan bij nieuwbouw of inbreiding al bij de eerste plannen rekening worden gehouden met nieuwe speelplekken. Met extra maatregelen tegen verrommeling – zwerfvuil, graffiti, verkeerd gestalde fietsen – houden we de binnenstad toegankelijk en aantrekkelijk voor senioren en mensen met een beperking.

In de noordwestelijke binnenstad (het gebied rond de Grote Kerkstraat, de Bagijnestraat en de Eewal) wonen nu al veel mensen. Dit blijft een gebied dat vooral voor wonen is bestemd. Maar ook het Amelandskwartier (rond de Bonifatiuskerk) en de oostelijke binnenstad (rondom de Tweebaksmarkt en de Oosterstraten) zijn aantrekkelijk voor nieuwe bewoners. Het ligt voor de hand om in deze gebieden het accent op bewoning te leggen. Daarbij blijft er ruimte voor detailhandel en (dag-)horeca, zolang die de woonfunctie niet teveel verstoort.

Cultuur, evenementen en meertaligheid: het DNA van Leeuwarden en Fryslân

Wat is Leeuwarden zonder zijn musea, zijn kunst, zijn podia en zijn festivals? Samen vormen de culturele instellingen het DNA van Leeuwarden, en geven ze uiting aan alles wat Fryslân bijzonder maakt.

Podia en musea

De culturele instellingen in de binnenstad zijn geconcentreerd langs de as Wilhelminaplein-Ruiterskwartier (Fries Museum en Slieker, Pathé, Harmonie en Neushoorn) en in de noordwestelijke binnenstad, dicht tegen de Prinsentuin (Keramiekmuseum Princessehof, Tresoar en het Historisch Centrum Leeuwarden).

Die laatste instellingen hebben baat bij een betere verbinding tussen de Prinsentuin en de binnenstad.

Het Harmoniekwartier kan uitgroeien tot het zwaartepunt van een unieke cultuurmijl, met de kans om evenementen in de open lucht te organiseren.

De Friese Cultuurmijl

Samen met Neushoorn en de horeca van het Ruiterskwartier, heeft de Harmonie de wens om het Harmoniekwartier te transformeren. Het wordt een ontmoetingsplek waar Leeuwarders ook overdag terecht kunnen voor kunst, cultuur en ontspanning. Langs de Westerkade is ruimte voor een terras, en het Ruiterskwartier vormt een verbinding tussen Neushoorn, Harmonie en Pathé met de vele cafés.

De Harmonie en Neushoorn willen hun programmering meer op elkaar aan laten sluiten. Beide instellingen hebben samen vijf zalen. Met het Ruiterskwartier als ruimte om ook in de openlucht concerten en voorstellingen te organiseren, ontstaat hier – samen met het Fries Museum en zelfs de Blokhuispoort – een Friese Cultuurmijl. Leeuwarden is immers niet voor niks cultuurstad van het Noorden. Samen met pandeigenaren kunnen bestaande horecapanden worden opgewaardeerd en daarmee dit gebied nog meer uitstraling geven.

Met de herinrichting worden het Ruiterskwartier en het Mata Hariplein veel groener, onder meer met geveltuinen. In de zomermaanden komen er extra grote terrassen. Met groenere kademuren wordt de Westerkade een fijne plek om te vertoeven.

De ideeën passen goed bij de ideeën van de gemeente voor dit gebied. Ook onder bewoners is hier draagvlak voor. Langs het Ruiterskwartier loopt nu nog één buslijn. Hier gaat straks op reservering een kleine Vlinderbus rijden. Dat geeft ruimte om het Harmoniekwartier als verblijfsgebied in te richten.

De Harmonie is bijna dertig jaar in gebruik. De directie wil de schouwburg graag verbouwen: zo kan het gebouw energiezuinig worden gemaakt en kan de inrichting up to date worden gebracht en klaar voor een economisch gezonde culturele toekomst.

Evenementen

De vele evenementen trekken veel bezoekers. Sommigen, zoals het Straatfestival en het Bevrijdingsfestival, richten zich op een breed publiek. Anderen, zoals Into the Grave, Explore the North en Luna, trekken juist een specifieke doelgroep. Samen zorgen ze voor een bruisende binnenstad, die voor iedereen verrassend blijft.

Het grote succes van Leeuwarden-Fryslân 2018 heeft al verlenging gekregen met de eerste editie van triënnale Arcadia, met Bosk als hoogtepunt.

Trije talen

Als hoofdstad van de enige tweetalige provincie is Leeuwarden ook de hoofdstad van het Fries. Maar het heeft ook een eigen voertaal. Die drie talen, het Nederlands, Fries en het Liwwadders, geven Leeuwarden een uniek karakter. Maar ook Leeuwarders met een andere culturele achtergrond geven hun eigen kleur aan de samenleving. Nergens anders in Nederland is meertaligheid zo verweven met een stad.

Die culturele diversiteit maakt Leeuwarden trots, maar ook open en vernieuwend. Dat herkennen niet

alleen Leeuwarders en Friezen, maar ook bezoekers van buiten. Die eigenheid moeten we koesteren en versterken, bijvoorbeeld door de talen van Leeuwarden (samen met het Engels) zichtbaarder te maken in het straatbeeld. Dat kan met kunst (denk aan de grote meertalige borden van het project Sichtberens van Leeuwarden-Fryslân 2018), of het invoeren van meertalige straatnaamborden.

Een nieuw kunstwerk

Love, de fontein van Jaume Plensa bij het station, is een icoon dat Leeuwarden met de rest van de Friese Elfsteden verbindt. Het bewijst ook hoe één kunstwerk zijn hele omgeving kan transformeren. Het hele stationsgebied is veranderd van een drukke verkeersas in een prachtig gebied om te flaneren en te verpozen.

Met een nieuw iconisch kunstwerk is het zelfde mogelijk in een ander deel van de binnenstad. Een geschikte plek daarvoor is de Ipe Brouwerssteeg. Daarmee komt er een nieuwe aantrekkelijke voetgangersverbinding tussen twee belangrijke delen van de binnenstad: de Nieuwestad en het Ruiterskwartier.

Daarnaast kan een nieuwe beeldbepalende brug over de Zuider Stadsgracht het toekomstige Spoordok met de binnenstad verbinden. Zo krijgt Leeuwarden er nog een landmark bij.

Artist impression Ipe Brouwersteeg door BWH/Durk Pieter Noordenbos

3. Uitvoeringsprogramma: programmaliijnen, deelgebieden en projecten

In dit hoofdstuk worden de te onderscheiden programmaliijnen beschreven, deelgebieden uiteengezet en onderliggende projecten benoemd die aangeven hoe het programma Binnenstad zijn ambities wil waarmaken. De basis hiervoor zijn de Agenda Binnenstad, de daarin uitgesproken hoogste ambitie (C), en de doelstellingen van het coalitieakkoord.

3.1. Inleiding: wensen en projecten met prioriteit

Hoofdstuk 2 geeft het einddoel aan waar het programma Binnenstad naartoe werkt. Het is daarmee de maatstaf die we hanteren om projecten te prioriteren en te faseren. Zo valt aan te geven in hoeverre en in welke mate projecten bijdragen aan de doelen voor het streefbeeld op de lange termijn voor de binnenstad. Tegelijkertijd staan we niet op nul en zijn er al de nodige lopende én geprioriteerde projecten en wensen. Dit zijn:

Een aantal leidende, richtinggevende projecten:

- Autoluw: herinrichting en uitbreiding van het bestaande autoluwe gebied (Eewal).
- Volhoudbaar: vergroeningsopgave

Geprioriteerde projecten zijn:

- Prinsentuin. Separaat project. Raakvlak met gewenste aantrekkelijke verbindingen/corridors met binnenstad.
- Ruiterskwartier (incl. Prins Hendrikstraat, Ipe Brouwersteeg en verbinding Spoordok). Primair vraagstuk daar is het laten vervallen van de laatste buslijn en het zoeken naar een goed alternatief.

- Nieuwestad. Vanwege de hoge onderhoudskosten om de bestrating, de Chinese keien, verzekerd te houden, is vervanging een duurzamer oplossing. Deze vervangingsopgave is aanleiding tot een integrale herinrichting waarin de doelen en wensen van dit uitvoeringsprogramma worden verwerkt.
- Vergroening/herinrichting Zuidzijde Campus Fryslân/Beursgebouw. Hiermee komen we eerder afspraken tussen de gemeente en de RUG na.

Aanverwante beleidswensen:

- Voorzieningen om te spelen en bewegen (nu zijn die er in de binnenstad helemaal niet).
- Fiets op één/Fietsparkeren. Er ligt een ambtelijk advies om de problematiek van de rommelige aanblik die de vele fietsen met zich mee brengen aan te pakken (extra voorzieningen en meer handhaving).
- Duurzame stadsdistributie; Zero Emissie Zones.
- Wonen in de binnenstad. Er ligt een ambtelijk advies om het wonen in de binnenstad te bevorderen en daarmee onbenut (woon)potentieel te verzilveren. Dit levert zo een bijdrage aan de woonopgave van de gemeente.
- Circulaire binnenstad.
- Kunst in de binnenstad.
- Uiteraard moet elke onderhoudsklus aan wegen en riolering worden aangegrepen om de bredere doelstellingen en ambities te verwezenlijken.

Daarnaast hebben twee koepel- en belangenorganisaties hun (geprioriteerde) wensen aan ons kenbaar gemaakt:

- Stichting binnenstadsmanagement.
- Wijkpanel binnenstad.

In dit uitvoeringsprogramma zijn hun ideeën betrokken. Hun inbreng komt voor een zeer belangrijk deel overeen met onze richtinggevende en geprioriteerde projecten en beleidswensen. Daarnaast zijn er andere wensen die na afweging ook zijn opgenomen in het uitvoeringsprogramma. Enkele voorbeelden (zonder compleet te zijn) hiervan zijn:

- Vergroening Doeleplein met een speel- en beweegplek. Verbinding met Prinsentuin.
- Mobiel groen op de grote pleinen.
- Containeruintjes: tegengaan verrommeling.
- Verwijderen zwerf fietsen en voorzieningen voor fietsparkeren.
- Compactere binnenstad, bevorderen van wonen buiten kerngebied.
- Bekende projecten, maar prioriteit: Follow-up en herinrichting autoluw, Ruiterskwartier, Nieuwestad, sport- en spelfaciliteiten.
- Bevorderen van eigen sfeer in deelgebieden als Oude Markten, Oosterstraten, (deel) Voorsteek en Sint Jacobsstraat. Zorg voor een aparte uitstraling en vindbaarheid.
- Herinrichting Museumhaven.
- Ruim terrasbeleid.
- Handhaving.

3.2. Programmalijnen

Al deze input leidt tot een Programma Binnenstad met de volgende voorgestelde programmalijnen (met een eerste aanzet van onderliggende projecten, thema's, beleid e.d.):

Programmalijn 1 Van place to buy naar place to be

Programmalijn 2 Economisch vitaal

Programmalijn 3 Bijzondere projecten

Programmalijn 4 (coördinatie met) Ondersteunend beleid

3.2.1. Programmalijn 1 - Van place to buy naar place to be

Deze programmalijn omvat een aantal ingrepen in de openbare ruimte waarmee de verblijfskwaliteit sterk kan worden verhoogd. Het gaat om bestaande en nieuwe autoluwe gebieden en om de vergroening en herinrichting van een aantal 'versteende' winkel- en uitgaansstraten waar de verkeersfunctie nu sterk de inrichting bepaalt.

Programmalijn 1a Autoluw

Autoluwe inrichting Eewal/Wortelhaven, incl. camera inzet

Dit gebied is autoluw gemaakt, maar nog niet heringericht en vergroend. Er is een bestaande afspraak en toezegging om dit gebied te herinrichten. Binnen het programma binnenstad wordt dit met prioriteit aangepakt.

Autoluwe inrichting Gouverneursplein en St.Jacobstraat

Dit gebied is autoluw gemaakt, maar is nog niet heringericht en vergroend. Het aan te passen terrasbeleid wordt bij deze herinrichting meegenomen.

Uitbreiding autoluw

De Druifstreek, Tweebaksmarkt, Turfmarkt, Korfmakersstraat en Tuinen zuidzijde (noordzijde is al autoluw) zijn een logisch geheel als toekomstige autoluwe zone. Ook de Ossekop en Over de Kelders (de westzijde van de gracht, de Kelders, is al autovrij) zouden hieraan toegevoegd kunnen worden, zodat deze autoluwe zone een logisch samenhangend gebied wordt. Daarmee is 'automatisch' ook de Weaze westzijde autoluw (de oostzijde is al verboden voor autoverkeer).

Op termijn kan er ook aandacht komen voor de transformatie van enkele vervallen en lelijke achterkanten van panden. En in combi met optimalisatie beleving en inrichting Aytasteeg als aantrekkelijke schakel in dit gebiedsdeel. Daarnaast kan gedacht worden aan de (gebieden rondom) Voorstreek, Nieuweburen en Westerkade.

Vergroening algemeen

Dit betreft een regulier vergroeningsprogramma voor de hele gemeente. Hier betreft het specifiek de binnenstad, met vervanging en nieuw groen. Het gaat om locaties waar geen concrete projecten spelen (genoemd onder 1a, 1c en 3). Vergroening is gemeentebreed maar deels belegd en gefinancierd met reguliere middelen, en vergt zeker voor de binnenstad een extra financiële impuls.

Vergroening is ook een belangrijke doelstelling binnen de projecten genoemd onder de programmalijnen 1a en 1c en mogelijk ook bij projecten in programmalijn 3.

Vergroening Doeplein

Dit plein functioneert nu als een parkeerpleintje en heeft nauwelijks ruimtelijke kwaliteit. Gezien de doelstellingen om straten autoluw te maken, de nabijheid van meerdere parkeergarages en de uitgesproken wens tot vergroening van belangenpartijen is het voorstel om dit plein te transformeren in een groene oase met voorzieningen voor spelen en bewegen. Ook ligt er de kans is om een directe verbinding te realiseren met de openbare tuin van het naastgelegen Keramiekmuseum Prinsessehof. Zie ook programmalijn 3, als schakel van een groter speel- en beweegcircuit. Tevens is er een concrete kans om een groene verbinding met de Prinsentuin te leggen. Deze bestuurlijke wens past ook binnen de voorgenomen vergroeningsopgave voor de Groeneweg.

Ondersteuning initiatieven geveltuinen en mobiel groen

Dit betreft al lopende bewonersinitiatieven en een vervolg hieraan draagt zeer bij aan een groene aanblik en groen imago. Verdere ondersteuning is passend en gewenst, zodat hier massa gecreëerd kan worden.

Voor wat betreft het mobiel groen gaat het om het ondersteunen van, of het initiëren van mobiel groen op plekken waar vast groen vanwege beperkte groeiruimte niet of zeer lastig te realiseren is. Dat kan op diverse plekken/straatjes in de binnenstad, maar bijvoorbeeld ook op het Zaailand en/of Oldehoofsterkerkhof in het geval dat hier meer ruimte voor komt.

Herinrichting Nieuwestad

De concrete aanleiding om de Nieuwestad aan te pakken is de noodzakelijke vervanging van een belangrijk deel van de bestrating, de Chinese keien. De bestrating heeft niet meer de stroefheid die de wet minimaal vereist en dat heeft gevolgen voor de verzekerbaarheid. Vervanging is daarom cruciaal.

De Nieuwestad is een zeer belangrijke straat waar vergroening en de aanpak van enkele locaties vanwege het gevaar voor wateroverlast, van belang is. Vanwege de verbinding met overige gebiedsdelen van de binnenstad is ook de Peperstraat bij de herinrichting inbegrepen. Met de vergroening van het Waagplein (SEI project 2022) is een eerste aanzet tot een nieuw uiterlijk voor dit hart van de stad gemaakt.

Het aan te passen terrasbeleid wordt bij deze herinrichting meegenomen. Ook de overlast van verkeerd geparkeerde fietsen vraagt om een aanpak. Concreet komen er extra fietsparkeervakken en een derde gratis overdekte fietsstalling. Hiervoor moet een leegstaand vastgoedobject gezocht worden dat zich leent voor transformatie. Bij Parkeergarages BV is hiervoor een doel en budget opgenomen.

Herinrichting Ruiterskwartier

Dit project is als highlight benoemd in de Agenda Binnenstad en heeft hoge prioriteit. De herinrichting van het Ruiterskwartier is een grote wens van het wijkpanel, het binnenstadsmanagement, de gezamenlijke horeca en de culturele instellingen. De verblijfskwaliteit van dit gebied kan sterk verbeteren, zeker wanneer zware bussen niet meer langs deze route rijden. Dit maakt dit ook een zeer geschikte plek voor de gemeentelijke vergroeningsopgave. Het aan te passen terrasbeleid wordt bij deze herinrichting meegenomen.

De aanpak van het Ruiterskwartier past uitstekend bij recente investeringen in kwaliteit en aanbod van bijvoorbeeld Pathé en ook bij de voorgenomen verbouwing van de Harmonie.

Een verbouwing van de Harmonie, die de verbinding met de buitenruimte versterkt, maakt ook deel uit van dit project. Ook is er een sterke relatie met het in de kunstproject Ipe Brouwerssteeg en daarmee met de Nieuwestad.

Herinrichting omgeving RUG Campus Fryslân

Deze herinrichting betreft in elk geval de vergroening van de zuidzijde van het pand. Daarover zijn al langer lopende afspraken en toezeggingen tussen gemeente en RUG, maar deze zijn tot nu toe om diverse redenen nooit gerealiseerd. Ook het versterken van de relatie tussen het omliggende gebied en het water is hier een opgave. Behalve de zuidzijde zijn ook de andere drie zijden van het pand interessant om aan te pakken. Dit is deels vanwege de kans tot vergroening en een verminderde verstening en deels vanwege overige vastgoedontwikkelingen (het Rabobankgebouw aan de westzijde is in beeld voor transformatie naar hotel door hotelketen Westcord).

3.2.2. Programmalijn 2 - Economisch vitaal

Deze programmalijn benoemd betreft 'regulier' economisch beleid waarbij bestaande en nieuwe bedrijven worden ondersteund, gefaciliteerd en geacquireerd.

Dit onderdeel zou ook kunnen vallen onder programmalijn 4. De reden waarom dit toch separaat is benoemd is de belangrijke economische motivatie die ten grondslag ligt aan de motie binnenstad. Ook de ambitie van het programma binnenstad; en de extra impuls die hieraan gegeven moet worden, zijn voor een belangrijk deel van economische aard.

Het programma binnenstad draait immers niet alléén om het transformeren van de binnenstad naar een aantrekkelijke verblijfsruimte (een place to be), maar dat het nadrukkelijk een plek is en blijft voor ondernemers en detaillisten waar klanten hun producten kopen (een place to buy).

Daarnaast ligt het accounthouderschap voor bedrijven en Stichting Binnenstadsmanagement bij team Economische Zaken, dat een belangrijke stakeholder is voor dit bredere programma binnenstad.

Extra inzet voor economische dienstverlening

- Het structureel toevoegen van belevingswaarde die past bij de binnenstad (o.a. door middel van kunst en cultuur)
- Stimuleren van innovatieve (concepten) bij ondernemers.
- Stimuleringsimpuls voor toekomstbestendig ondernemerschap (bijvoorbeeld circulaire initiatieven)
- Stimuleringsimpuls voor startende ondernemers, experimentele concepten en 'lerende organisaties'.
- Visuele maatregelen voor leegstaande panden en lelijke gevels om de belevingswaarde voor bezoekers te verhogen.
- Versterking van 'identiteit' en 'profilering' van de verschillende gebiedsdelen in samenwerking met ondernemers in de binnenstad (Voorbeeld Kleine Kerkstraat)
- Zorgen voor een extra impuls op een openbare ruimte die 'schoon, heel en veilig' is
- 'Instagrammable' locaties en selfiespots (denk aan bijzondere 3D- street art)
- Impuls voor meer 'lepen húskes', ofwel gratis toiletten bij ondernemers (ook: hogenood.nl)
- Inzet op de realisatie van een extra overdekte fietsstalling
- Stimuleren van wonen boven winkels

3.2.3. Programmalijn 3 - Bijzondere projecten

Deze programmalijn betreft bijzondere projecten die in principe niet binnen één van de andere programmalijnen zijn opgenomen of projecten die extra aandacht verdienen. Voor deze projecten bestaan al ideeën, of ze worden intern of extern ontwikkeld.

Speel- en beweegcircuit

Afgezien van de fontein op het Wilhelminaplein en het Oldehoofsterkerkhof bij warm zomerweer is er geen enkele speel- of beweegvoorziening in de binnenstad. Voor het gezond opgroeien, het gezond ouder worden en voor een gezonde leefstijl is dit van groot belang. Voor bewoners, maar ook voor gebruikers van de binnenstad is dit dan ook een groot gemis.

Het voorstel is dan ook om te komen tot een ('passend en zichtbaar' bewegwijzerd) circuit voor spelen en bewegen door de hele binnenstad heen. De route kan gebruikt worden als (hard)looproute of voor andere vormen van sport. Op diverse locaties moeten voorzieningen of spelaanleidingen komen waar verschillende doelgroepen meerdere sporten of beweegprogramma's kunnen beoefenen. Allereerst vereist dit een onderzoek naar de mogelijke routing en voorzieningen. Locaties kunnen behalve voor speel- en beweegvoorzieningen ook met groen worden aangekleed om zo ook aan de doelstellingen hiervoor bij te dragen. Het project Doeplein uit programmalijn 1b is ook annex met dit project. En afhankelijk van de routing zijn mogelijk ook andere projecten uit de programmalijnen 1a, 1c en 3 relevant.

Groenblauwe 'vestingroute' rondom de binnenstad

Zoals het coalitieakkoord en onze omgevingsvisie aangeven is ons water goud waard. Wel kan er nog meer waarde uit worden gecreëerd. Het water kan nergens zo beleefd worden als bij onze stadsgrachten. Menig historische stad heeft aantrekkelijke vesting(- wandel-)routes die voor toeristen, recreanten en bewoners zeer aantrekkelijk zijn en ook benut worden. Rond de binnenstad ligt er dan ook een uitgelezen kans om het water beter te benutten. Op sommige plekken is die beleving er al, denk aan de wandelpaden in de Prinsentuin en de voorzieningen rond de Blokhuispoort. Maar langs de Oosterkade, de Nieuwekade, de Westerkade en het Hoeksterend ontbreekt die beleving doordat er parkeerstroken langs het water zijn aangelegd. Bij parkeergarage Hoeksterend is er een kans om deze ietwat anonieme en onbeduidende entree van het stadscentrum meer uitstraling te geven.

Ook de verbinding van de Binnenstad met het Vliet en de Potmarge bieden kansen. Het idee uit Agenda Binnenstad om iets te doen met de ooit prachtige, maar al lang afgebroken water- en stadspoorten, kan een kansrijk, interessant en potentieel spraakmakend onderdeel zijn van dit project. Eerst is onderzoek en advies nodig naar welke belemmeringen de route kent en over wat deze route vereist aan maatregelen, voorzieningen en wellicht herinrichtingen.

Kunstproject Ipe Brouwerssteeg

Het kunstproject Ipe Brouwerssteeg is een bijzonder, modern, digitaal en potentieel spraakmakend concept. Het is een pilotproject dat inmiddels met SEI-gelden is opgestart. De pilot loopt nog en betreft slechts een deel van de steeg. Ook als concept voor de gehele steeg is dit kansrijk. Hiermee kunnen de belangrijke en te herinrichten Nieuwestad en Ruiterskwartier (zie projecten programmalijn 1c), aantrekkelijk verbonden worden.

Beweegbare Prins Hendrikbrug en oostelijke vaarroute

Dit vraagstuk, als uitvoering van een eerder aangenomen motie, wordt behandeld en afgewogen in de op te stellen beleidskaders mobiliteit en water. Als project in dit uitvoeringsprogramma is het nu al in twee fasen opgenomen. De precieze vaarwegclassificatie wordt nog onderzocht, net als de relatie met de sloepenroutes aan de zuidkant van de stad. De aanpak van de Prins Hendrikbrug zorgt daarnaast voor een betere ruimtelijke kwaliteit en beleving van het water van bij deze belangrijke entree van de binnenstads.

Fiets-voetgangersbrug Museumhaven

In de toekomst is er behoefte aan een verbinding voor langzaam verkeer van het Cultureel kwartier en de westzijde van de binnenstad via Spoordok (en de daar te realiseren passerelle over het spoor) met de wijk Middelsee en het buitengebied (via het aan te leggen spooraquaduct onder het Van Harinxmakanaal). Concreet gaat het over een brug over de museumhaven. Behalve als schakel in een grotere route en verkeersontsluiting op stadse schaal, is het ook een lokaal interessante verbinding om de museumhaven en de daarin gelegen museumschepen van een aantrekkelijk rondje te voorzien.

3.2.4. Programmalijn 4 - Ondersteunend beleid

Deze programmalijn raakt diverse beleidsterreinen die hun weerslag en effect hebben op de binnenstad. Het programma binnenstad coördineert en zoekt afstemming met andere relevante ontwikkelingen.

Die coördinatie en afstemming zijn vooral gericht op de concrete projecten uit programmalijn 1 die in het uitvoeringsprogramma binnenstad worden opgenomen (en worden vastgesteld). Wensen of voornemens uit diverse beleidsterreinen of thema's moeten meegenomen en afgewogen worden bij de concrete projecten uit programmalijn 1.

De ingrepen en maatregelen in de eerder genoemde projecten worden afgestemd en zo nodig opgenomen in de volgende thema's en projecten:

- Vanuit deelprojecten leveren van input voor het te realiseren terrasbeleid.
- Project Prinsentuin en de kansen/relaties die dat biedt met projecten uit het uitvoeringsprogramma. Het project vergroening Doeplein uit programmalijn 1b is in ieder geval relevant.
- Vraagstuk rondom de verzwaring van elektriciteitsnetten en de uitbreiding van transformatoren.
- Uitbreiding van het aantal ondergrondse containers. Dit speelt soms binnen projecten van dit programma, maar ook daarbuiten.
- Doelstelling om binnen Arcadia een nieuw iconisch kunstwerk te realiseren (zoals de fontein van Plensa). Locatie, vorm en uiting zijn nog onbekend, maar de binnenstad is een kansrijk en interessant zoekgebied met veel potentieel voor een geschikte locatie.
- Openbare toiletvoorzieningen. Dit is een node gemiste voorziening door bezoekers van de binnenstad. Meer voorzieningen kunnen bijdragen aan een positief imago. Bij projecten uit de verschillende programmalijnen worden de kansen om een openbaar toilet te plaatsen mee afgewogen. In ieder geval komt een nieuwe generatie plaskruis in het uitgaansgebied (Ruiterskwartier).
- Stimuleringsprogramma voor wonen in de binnenstad: herinrichtingen en

voorzieningen binnen het programma moeten inspelen op de ontwikkelingen die het stimuleringsprogramma in gang zet. Het is mogelijk ook kansrijk om vastgoedtransformaties in samenhang met herinrichtingsopgaven onderdeel te laten uitmaken van een gebiedsgerichte aanpak en zodoende in aanmerking te laten komen voor subsidieprogramma's.

- Discussie over gebruik en functies van het Wilhelminaplein.
- Onderhoudsprogramma's aan wegen en/of riolering kunnen ook aanleiding zijn voor een grootschaliger aanpak.
- Projecten en maatregelen die voortvloeien uit onderzoek en besluitvorming naar Zero Emissie Zones.
- Potentiële herinrichtingsmaatregelen (met vergroening en ander beleidsdoelen) die voortkomen uit de energietransitie, zoals het gasloos maken van bepaalde delen van de binnenstad.

3.2.5. Communicatie

Geen programmalijn, maar wel cruciaal is de communicatie. Enerzijds gaat het om de centrale boodschap en ambitie. Dus het narratief, story-telling. Daarnaast vraagt de veelheid aan dingen die er in de binnenstad gebeuren om een gecoördineerde aanpak met nieuwsbrieven, -berichten, social media inzet, afstemming met 'Wij werken aan', e.d..

De doelgroep is naast de binnenstadsbewoner en -ondernemer ook de bezoeker (shopper, recreant, toerist). Die moeten uiteindelijk verleid worden om vaker de binnenstad te bezoeken, reuring in de binnenstad te brengen en te zorgen voor economische spin-off.

3.3. Accenten: Wat willen we in de verschillende deelgebieden?

Elk deel van de binnenstad heeft zijn eigen karakter, en zijn eigen specifieke kenmerken. Door sterke punten te stimuleren en focus aan te brengen, versterk je het eigen karakter van elke buurt van de binnenstad. Door die afwisseling wordt ook de binnenstad als geheel weer gevarieerder en verrassender. Hier volgt een overzicht van de zes deelgebieden die samen de binnenstad vormen. Details over alle projecten in elk deelgebied vindt u in bijlage 2.

Noordwest/Prinsentuin

Het Noordwesten van de binnenstad is het gebied met de hoogste dichtheid aan monumenten: de Oldehove, de Grote Kerk, het Stadhoudelijk Hof, het Stadhuis en het Sint Anthonygasthuis, om er maar een paar te noemen. Ze liggen vlak bij de Prinsentuin, de populaire groene long van de binnenstad.

De historische straten en pleinen zijn populair als woongebied. De drukte en levendigheid van de Nieuwestad en 's zomers de Prinsentuin staan in groot contrast met de statige rust van de Grote Kerkstraat en het Jacobijnerkerkhof. De historische waarde van de monumenten maakt dit gebied bijzonder.

Bezoekers komen voor de winkeltjes van de Sint Jacobsstraat en de Kleine Kerkstraat, of voor de terrasjes rondom het Stadhuis en de Eewal. Er zijn ook beeldbepalende musea: de Princessehof en het Natuurmuseum, en langs de Prinsentuin vind je Tresoar en het Historisch Centrum Leeuwarden. Toeristen die op ontdekkingstocht gaan, zijn verrast door de kronkelende straatjes en de hofjes.

Ook in de toekomst blijft dit in de eerste plaats een gebied om in te wonen. Met de herinrichting en het autoluw maken van de Eewal, het Gouverneursplein, de Grote Hoogstraat en de Sint Jacobsstraat wordt de kwaliteit van leven hier nog hoger.

Een pure woonwijk wordt het zeker niet. Scholen, winkels en horeca horen erbij, maar houden rekening met de bewoners. Evenementen bij de Oldehove zorgen voor vertier en gezelligheid. Het Oldehoofsterkerkhof is daar ideaal voor, maar op de vele dagen dat het hier rustig is, kan het plein – misschien met verplaatsbaar groen – gezelliger worden ingericht.

Juist deze omgeving is aantrekkelijk voor senioren en gezinnen. Daarom komen er speelvoorzieningen en meer groen. Bij basisschool de Oldenije is al een schooltuin aangelegd. Het Doeleplein wordt groen ingericht. Zo ontstaat een groene verbinding met de Prinsentuin.

Het Centrale Winkelgebied

Dit gebied omvat de Nieuwestad, het Naauw, de Peperstraat en Over de Kelders, de Wirdumerdijk, de oostelijke helft van het Ruiterskwartier en het Wilhelminaplein. De naam zegt het al: dit is het compacte, makkelijk te belopen stuk van binnenstad waar de meeste grote winkels zich bevinden. Hier, op het Wilhelminaplein is ook de wekelijkse warenmarkt.

Het aanbod aan winkels in het kernwinkelgebied is groot, en daarom trekt dit gebied ook veruit de meeste bezoekers. Dit komt zeker ook door het Fries Museum, een van de grootste culturele trekpleisters van Fryslân.

De horeca wordt ook steeds belangrijker: aan het Wilhelminaplein en aan de

Nieuwestad zijn in de afgelopen jaren meer cafés en restaurants bij gekomen, die vaak ook overdag veel klanten trekken. Ook het aantal hotels is gegroeid.

Wie hier woont, doet dat meestal boven een winkelpand. Vaak, vooral rond de Nieuwestad, gaat het om studentenwoningen. Rondom het Wilhelminaplein en de Wirdumerdijk zijn in de afgelopen jaren ook nieuwe, luxe appartementen gebouwd.

Ondernemers op de eerste plaats

In de toekomst blijft dit het gebied dat het meeste publiek trekt. Het blijft daarom belangrijk de ondernemers hier goede kansen te bieden. Door meer oog te hebben voor extra groen en voor een schoon straatbeeld, kan de uitstraling op meerdere plekken nog beter. Dat kan ook met nieuwe blikvangers, zoals opvallende kunst of een 'selfiespot'.

Een straat die meer aandacht verdient, is de Peperstraat. Hier is nu veel leegstand, maar het is en blijft een belangrijke verbinding. Met aandacht voor het straatbeeld en wandelroutes die bezoekers langs de Peperstraat naar de oostelijke binnenstad (richting Tweebaksmarkt, Blokhuispoort en Voorstreek) leidt, kan de Peperstraat weer opbloeien.

De verbinding tussen Ruiterskwartier en Nieuwestad kan verder worden verbeterd met een opknappbeurt voor de Ipe Brouwerssteeg, met ruimte voor een opvallend kunstwerk.

Door ondernemers de ruimte te geven om te experimenteren met nieuwe winkelconcepten, kan het kernwinkelgebied zich blijven vernieuwen. Omdat het winkelgebied in de binnenstad als geheel compacter wordt, kunnen ondernemers uit andere delen van de stad zich hier vaak goed vestigen.

Ook voor nieuwe bewoners is hier genoeg plek: wonen boven winkels blijven we stimuleren.

Oosterstraten, Blokhuispoort en Tweebaksmarkt

Dit deel van de stad is vanouds de plek van waaruit Fryslân wordt bestuurd. Vanaf de late middeleeuwen werd in de Kanselarij aan de Turfmarkt recht gesproken en diende het Blokhuis aan de zuidoostkant om de stad te beschermen, maar ook om gevangenen vast te zetten.

Naast een bestuurscentrum is de Tweebaksmarkt ook de plek voor cafés, restaurants en een hotel. In de afgelopen jaren zijn hier veel meer mensen komen wonen. Bijvoorbeeld in de voormalige panden van het Fries Museum, maar vooral in de nieuwe appartementen rond de Gedempte Keizersgracht en Rinsumastraat. Die ontwikkeling zet de komende jaren door: in het voormalige telecomgebouw aan de Droevendal komen bijvoorbeeld studentenwoningen.

De bestaande horeca en winkels sluiten op dit moment prima aan bij die

woonfunctie. Om het gebied nog aantrekkelijker te maken – bijvoorbeeld voor terrassen – is het de bedoeling om de Korfmakersstraat, Turfmarkt, de Tuinen, Tweebaksmarkt en Druifstreek autoluw te maken.

In de monumentale Blokhuispoort wordt niemand meer opgesloten, maar het is nog wel een eigen, ommuurde wereld. De bibliotheek is belangrijk voor de stad, en daarnaast zijn er nieuwe bedrijven en horeca.

De Nieuweweg en de as vanaf de Poortbrug tot de Oosterkade is een drukke verkeersader, met veel busverkeer. Verder is dit gebied relatief rustig. De knusse Oosterstraten zijn een levendig winkelgebied, met veel voedingszaken en winkels met aandacht voor duurzaamheid.

Groene geveltuinen onderstrepen dit imago, maar deze 'bee-street' kan nog verder uitgroeien tot een groene oase. De kruising met de Tweebaksmarkt is voor voetgangers nu vaak een barrière. Na het autoluw maken van deze straat ontstaat hier een plein waar voetgangers zich welkom voelen. Ook aan de oostkant van de Oosterstraat, bij de Oosterkade, kan de looproute en de uitstraling beter.

Ook de Tweebaksmarkt wordt groener. Dat geldt ook voor kademuren bij de Oosterkade en de Blokhuispoort, net als de binnenpleinen van de oude gevangenis. Daarbij is het belangrijk om aandacht te hebben voor de monumentale kwaliteit van de gebouwen. Een extra aanlegsteiger bij de Blokhuispoort trekt meer waterrecreanten naar dit bijzondere complex.

Een bijzonder deelgebied is de Weaze, waar de raamprostitutie zich concentreert. Deze gracht geeft nu een verrommelde aanblik, met veel dichtgespijkerde panden. De toekomst van dit gebied, en van de raamprostitutie hier, is altijd afhankelijk van politieke keuzes die met de tijd veranderen. Andere steden, zoals Amsterdam en Utrecht, kiezen bijvoorbeeld steeds meer voor het verplaatsen van prostitutie uit de binnenstad.

Amelandskwartier/Noordoost

Dit gebied tussen de Voorstreek, de Tuinen en de Ooster Stadsgracht verandert de afgelopen jaren langzaam van een winkelgebied naar een binnenstedelijke woonwijk. Er is nog steeds ruimte voor winkels en horeca. Aan de Tuinen en de vlakbij gelegen Nieuweburen zijn winkels inmiddels in de minderheid. Aan de Voorstreek en in het Amelandskwartier zijn foodwinkels uit alle windstreken te vinden, naast andere specialzaken.

Het hele gebied is behoorlijk 'versteend' en verdient een upgrade. Door veel meer groen in dit gebied te brengen, en daarnaast gericht nieuwe woningen te bouwen, ontstaat hier een wijk waar het bijvoorbeeld ook voor gezinnen fijn wonen is.

Die ambitie is er ook, want het Amelandskwartier heeft veel potentie. Er is volop water. De reusachtige Bonifatiuskerk domineert het Amelandskwartier en er zijn andere blikvangers, zoals de monumentale Centraal Apotheek en de oude kazerne op de Amelandswinger.

Bonifatiusplein

Centraal in de plannen voor dit gebied zijn het Bonifatiusplein en de Amelandsstraat. Dit stuk is nu in gebruik als parkeerterrein en oogt kaal en verrommeld. Tegenover het middenschip van de Bonifatiuskerk ligt een aantal foodwinkels, maar er zijn ook loodsen en andere opslagruimtes.

Aan de westkant van het plein worden hier woningen van een hoge architectonische kwaliteit gebouwd. Door de parkeerplaatsen te laten vervallen (de parkeergarage Hoeksterend ligt vlakbij) wordt het hier veel groener. Zo ontstaat een mooie plek waar omwonenden kunnen verblijven.

De ambitie om de zuidkant van de Amelandsstraat een ander aanzien te geven, is voor een groot deel afhankelijk van de eigenaren. Er is wel veel draagvlak voor een gezamenlijke aanpak.

Ook aan de noordkant van het Bonifatiusplein, richting het Hoeksterpad, komen meer bomen en groen. In dit gebied liggen ook veel stille plekjes, vaak aan de achterkant van huizenrijen. Zij kunnen worden omgevormd tot hofjes die gezamenlijke tuin voor meerdere omwonenden kunnen dienen.

Wonen, met winkels

Zoals gezegd veranderen de Voorstreek en de Tuinen langzaam maar zeker van winkelstraat naar een buurt waar ook steeds meer op de begane grond wordt gewoond. Deze ontwikkeling is er een van lange adem. Om de kwaliteit van het straatbeeld te verbeteren, krijgen eigenaren een stimulans om monumentale gevels op te knappen.

Ook de openbare ruimte aan Voorstreek en Tuinen verdient aandacht. Met verbeterd bestaand groen, meer nieuw groen – bijvoorbeeld door hier en daar geveltuinen aan te leggen- en een betere belichting, kunnen deze grachten sfeervoller worden.

Stationsgebied

Dit gebied, waar vroeger de Veemarkt en zijn vele kroegen beeldbepalend waren, is het meest grootstedse deel van de binnenstad. De Achmea- en Avérotorens, en de voormalige panden van de Friesland Bank en Aegon bepalen hier het beeld.

Maar er zijn ook belangrijke monumenten: het stationsgebouw, de villa's van de Sophialaan en natuurlijk het Beursgebouw, dat nu in gebruik is als Campus Fryslân van de Universiteit Groningen. Wetenschappelijk onderwijs en onderzoek hebben hier in Leeuwarden voet aan de grond gekregen.

Studenten hebben een prettige plek nodig om te verblijven. Die komt vlak naast de Campus Fryslân aan het water: hier komen bomen en groen. Daarmee wordt dit gebied ook uitnodigend voor hotelgasten: er zijn namelijk vergevorderde plannen om het voormalige complex van de Friesland Bank om te bouwen tot een hotel.

Het Stationsplein, de Sophialaan en de Lange Markstraat zijn voor Leeuwarden-Fryslân 2018 omgetoverd tot een mooie, groene stadsentree, met een hoofdrol voor Jaume Plensa's fontein Love. Hoewel de Stationsweg en de Zuidersingel een belangrijke verkeersas blijft, is de barrière voor voetgangers en fietsers van en naar het station minder groot.

Kantoorgebied met meer bewoners

Ondanks het feit dat dit nog steeds in de eerste plaats een kantoorgebied is, is er hier veel veranderd. In het oude kantoor van Aegon wonen nu veel studenten, en rondom het station zijn er veel restaurants bij gekomen.

In het oude gebouw van Friesland Bank Assurantiën zijn luxe appartementen gekomen, net als in Amicitia, ooit 'het lelijkste pand van Leeuwarden', dat nu een rank, wit appartementengebouw is van toparchitect Jo Coenen.

De vele investeringen in het Stationsgebied hebben hun vruchten afgeworpen. De toekomst van dit gebied wordt in belangrijke mate bepaald door de ontwikkeling van het Spoordok, en de ambities voor de overige Spoorzone. Met name bij de Verlaatsbrug en de Snekerkade ontstaat een mooie doorgaande route voor voetgangers en fietsers naar het Spoordok en Middelsee.

Doordat het spoor van en naar Groningen in de toekomst mogelijk verdiept wordt aangelegd, kan dit in de verre toekomst een belangrijke barrière tussen de binnenstad en het zuiden van Leeuwarden wegnemen, onder meer bij het Zuiderplein en de Schrans.

3.4. Prioritering en fasering

Zoals uit de vorige paragrafen blijkt zijn er binnen de programmalijnen veel projecten die bijdragen aan de doelstellingen. De vraag is nu hoe te komen tot een haalbaar, acceptabel, realistisch en tegelijk ambitieus uitvoeringsprogramma waarmee passend invulling wordt gegeven aan de inzet van het college voor ambitieniveau C.

Op basis waarvan prioriteren we en tot welke fasering en dus voorstel voor deze collegeperiode leidt dit?

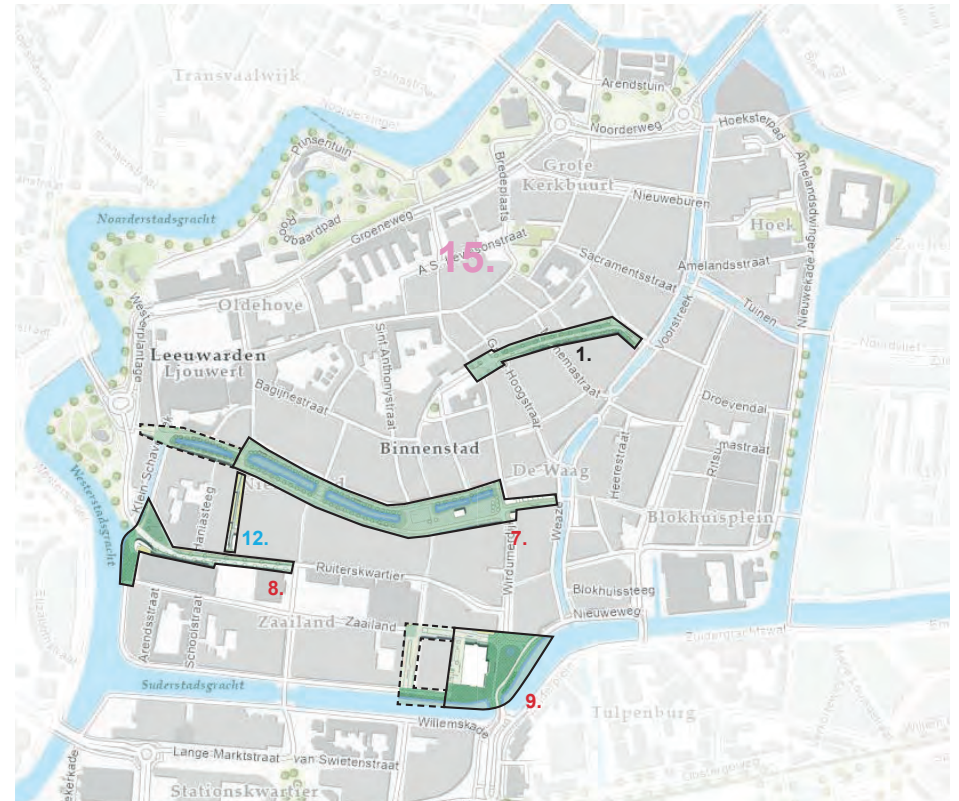
Criteria zijn:

- Het project past binnen, en draagt bij aan het uiteindelijke streefbeeld voor de binnenstad
- Toezeggingen, afspraken en voorgenomen beleid
- Het project draagt bij aan de coalitiedoelstellingen: verbinden, verwaarden en vergroenen.
- Noodzakelijk, vanuit het oogpunt van bijvoorbeeld veiligheid, vastgesteld beleid, en/of regelgeving
- Samenhang/mate van integraliteit
- Mate van verwachte bijdrage aan de programmadoelstellingen
- Inschatting van de kosten versus verwachte baten
- Draagvlak
- Financiële haalbaarheid
- “Winkel open tijdens de verbouwing”: we kunnen niet overal tegelijk bezig zijn

Dat leidt tot een prioritering en fasering van de opgenomen projecten in paragraaf 3.3 naar:

Korte termijn	2023 - 2025
Middellange termijn	2025 - 2026
Lange termijn	2026 – 2030 (volgende collegeperiode)

Korte Termijn 2023-2024

Autoluw

1. Eewal, Wortelhaven en Gouveneursplein

Herinrichting

7. Nieuwestad en Peperstraat
8. Ruiterskwartier / Harmoniekwartier
9. Omgeving RUG Campus Fryslan

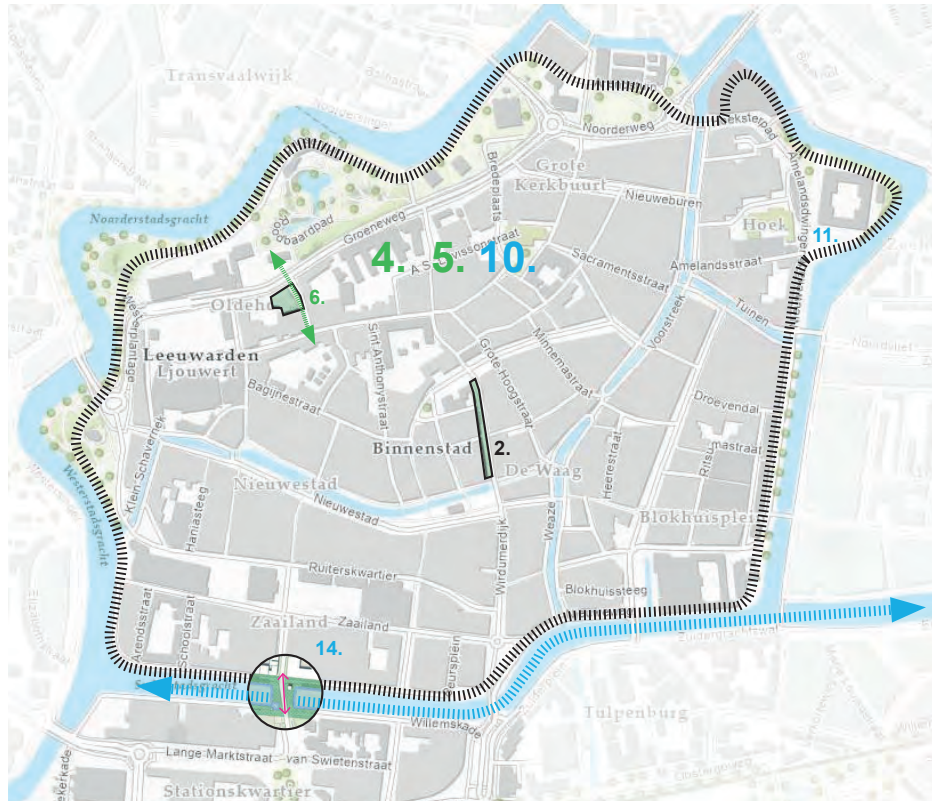
Special

12. Kunstproject Ipe Brouwerssteeg

Economie

15. Economische ondersteuning en -stimulering

Middellange termijn 2025-2026

Autoluw

- 2. Sint Jacobsstraat

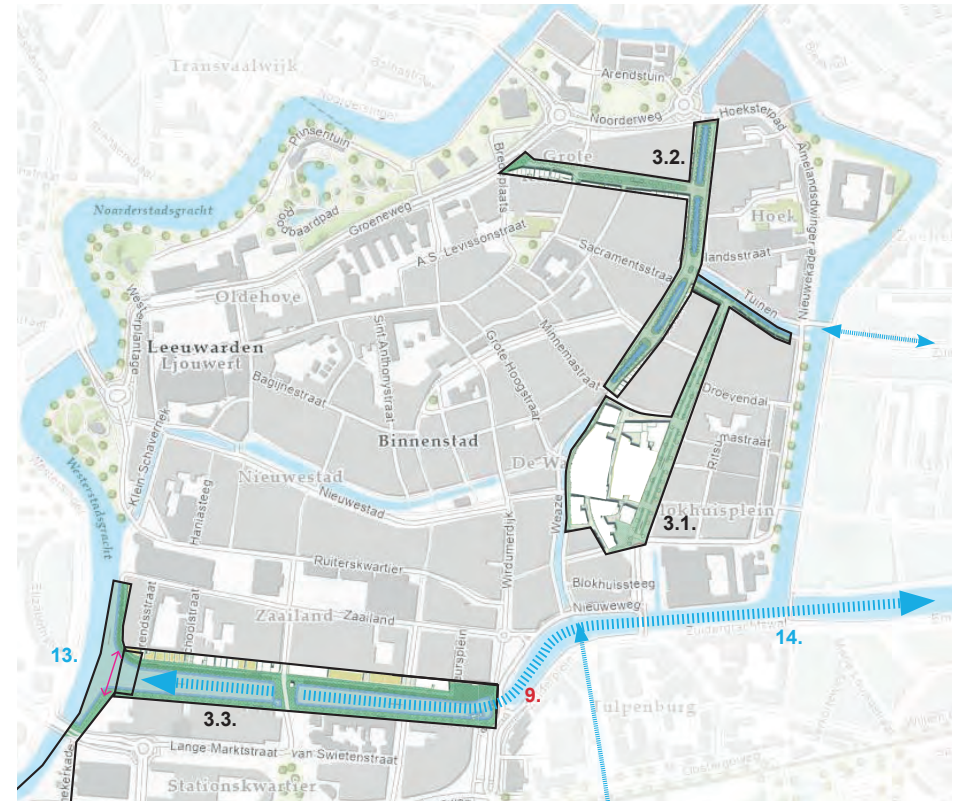
Vergroening

- 4. Algemeen (niet locatie gebonden)
- 5. Geveltuinen en mobiel groen (niet locatie gebonden)
- 6. Doeleplein

Special

- 10. Speel- en beweegcircuit (niet locatie gebonden)
- 11. Groenblauwe 'vestingsroute'
- 14. Fase 1 Oostelijke vaarroute: PH brug

Lange termijn 2026-2030

Autoluw

- 3.1. Druifstreek, Tweebaksmarkt, Turfmarkt, Korfmakersstraat & Tuinen
- 3.2. Voorstreek/Nieuweburen
- 3.3. Willemskade

Special

- 13. Fiets-voetgangersbrug museumhaven
- 14. Fase 2 Oostelijke vaarroute: maatregelen overige bruggen en vaarprofiel

4. Programmabegroting

De programmabegroting bestaat uit 2 delen:

1. Programmakosten voor organisatie en onderzoek
2. Kosten voor concrete projecten voorgesteld in het uitvoeringsprogramma, H.4

4.1. Begroting programmaorganisatie en onderzoek

Voor het programma is budget beschikbaar uit de coalitiebegroting voor de reguliere organisatorische programmakosten en voor het opzetten en opstarten van onderzoek en aanjagen van projecten, activiteiten en/of ontwikkelingen.

Kosten

De vaste jaarlijkse kosten voor het programma zijn:

Programmamanager	€ 110.000
Projectassistent	€ 15.000
Control	€ 10.000
Communicatie en representatie	€ 15.000
Overige uren en onderzoek	€ 50.000
Totaal	€ 200.000

Dekking

In de begroting is incidenteel en in totaal €750.000 voor deze collegeperiode beschikbaar:

2023	€ 200.000
2024	€ 200.000
2025	€ 200.000
2026	€ 150.000 (n.b. 2026 is geen volledig collegejaar)

4.2. Indicatie begroting projecten uitvoeringsprogramma

Kosten projecten op korte termijn 2023 - 2025

1. Autoluwe inrichting Eewal/Wortelhaven/Gouverneursplein incl.camerahandhaving	€ 750.000
7. Herinrichting Nieuwestad (incl. Peperstraat en 50% project 12, Ipe Brouwerssteeg)	€ 6.750.000
8a. Herinrichting Ruiterskwartier (incl.50% project 12, Ipe Brouwerssteeg)	€ 3.500.000
8b. Verbouwing Harmonie: (entree, horeca) (excl. groot onderhoud, dekking GBO).	€ 3.000.000
9. Herinrichting omgeving RUG Campus Fryslân zuidzijde	€ 400.000
15. Extra inzet voor instrumentarium economische dienstverlening	€ 500.000
Totaal korte termijn	€ 14.900.000

Kosten projecten op middellange termijn 2025 - 2026

2. Autoluwe inrichting St.Jacobstraat	€ 1.100.000
4. Vergroening algemeen en mobiel groen	€ 300.000
6. Vergroening Doleplein	€ 350.000
10. Speel- en beweegcircuit	€ 500.000
11. Groenblauwe vestingroute rondom de binnenstad	€ 500.000
14. Fase 1 Oostelijke vaarroute beweegbare: PH-brug	€ 5.000.000
Totaal middellange termijn	€ 7.750.000

Totaal deze collegeperiode	€ 22.650.000
-----------------------------------	---------------------

Kosten projecten op lange termijn 2026 - 2030

3. Uitbreiding autoluwe gebieden	€ 3.000.000
13. Fiets-voetgangersbrug Museumhaven	€ 3.000.000
14. Fase 2 Oostelijke vaarroute maatregel overige bruggen en vaarprofiel	€ 5.000.000
Totaal lange termijn	€11.000.000

N.b.: De vermelde kosten zijn bedragen op basis van zgn. expert judgement en zeer globale ramingen. Er is dus sprake van 'het op geld zetten' van projecten en niet van calculaties. De diversiteit en veelheid aan projecten vereist per project een (lang) traject van interactief planontwerp met tekenen en rekenen voordat precieze kosten bepaald kunnen worden.

4.3. Dekking

Voor de verschillende projecten zijn, indicatief, de volgende middelen beschikbaar/nodig voor de projecten zoals vermeld voor de korte en middellange termijn (de projecten voor deze collegeperiode dus):

Korte termijn

Vergroening	€ 1.250.000
Klimaatadaptatie en biodiversiteit	€ 100.000
Fiets op 1	€ 50.000
Gekapitaliseerd onderhoud (voor project Nieuwestad)	€ 1.000.000
Opbrengst (hergebruik) Chinese keien *	€ PM
Bijdrage RUG aan vergroening terrein rondom	€ 50.000
Vorbereidingsfonds/-krediet, 2* €500.000	€ 1.000.000
Fonds 1 (klimaat, energie, biodiversiteit)	€ 3.400.000

Fonds 2 (maatsch.vernieuwing, preventie, sport, cultuur)	€ 3.365.000
Fonds 3 (strat.ontw.&innovatie, st.vernieuwing, mobiliteit)	€ 4.685.000
Subsidies *	€ PM
Totaal	€ 14.900.000

Middellange termijn (zeer indicatief/voorlopig)

Vergroening	€ 550.000
Klimaatadaptatie en biodiversiteit	€ PM
Onderhoudsgelden	€ 100.000
Begroting Spelen en bewegen	€ 150.000
Fonds 1 (klimaat, energie, biodiversiteit)	€ 550.000
Fonds 2 (maatsch.vernieuwing, preventie, sport, cultuur)	€ 450.000
Fonds 3 (strat.ontw.&innovatie, st.vernieuwing, mobiliteit)	€ 5.950.000
Subsidies	€ PM
Totaal	€ 7.750.000

* Aanvullende dekking

Het genoemde bedrag is een 'berekend' bedrag en mogelijke inspanningsverplichting rekening houdend met de overige vermelde indicatieve dekkingsbronnen.

Subsidies, nationaal en Europees

Inmiddels zijn verkenningen gestart. Op voorhand kunnen daar nog geen harde bedragen aan gekoppeld worden. Maar kansen liggen er mogelijk op het vlak van economische impulsregeling van centrumgebieden, klimaatadaptatie (ook Europees) en duurzame mobiliteit (ZE-zones).

Bijlage 1: Economische en maatschappelijke betekenis binnenstad

Economische vitaliteit en maatschappelijke betekenis gaan hand in hand

De Leeuwarder binnenstad heeft een grote economische en maatschappelijke betekenis. De binnenstad als geheel is te beschouwen als een grote werklocatie van de stad, zo niet de grootste. Bijna 20% van de banen in Leeuwarden is gevestigd in de binnenstad (zie het kader hiernaast). De detailhandelssector is een belangrijke werkgever, maar werk komt ook voort uit andere functies, zoals horeca, onderwijs, zakelijke diensten en bestuur. Behalve belangrijk voor de economie, is de binnenstad ook een plek van grote maatschappelijke betekenis. De binnenstad heeft een publiek karakter en is als gevolg van de concentratie van verschillende functies de plek voor diverse vormen van interactie en (maatschappelijke) activiteiten, variërend van festivals tot onder andere demonstraties en sportevenementen. De Leeuwarder binnenstad heeft bovendien een rol voor de hele Friese regio in de vorm van voorzieningen en activiteiten die er plaats vinden.

Economische vitaliteit

Vanwege de economische en maatschappelijke betekenis is een vitale binnenstad van belang. Dat betekent dat er verschillende functies in de binnenstad moeten zijn en dat die functies behouden moeten worden of versterkt. Bij veel functies - met name winkels, horeca en diensten - gaat het juist om economische vitaliteit: bedrijven moeten voldoende bezoekers, klanten en afnemers hebben om economisch gezond te zijn en bij te dragen aan de vitaliteit van de binnenstad.

Multifunctioneel verblijfsgebied

Er zijn meerdere functies - wonen, werken, winkelen, uitgaan - en juist in de binnenstad is er wisselwerking tussen die functies. Functies versterken elkaar. Zo levert de aanwezigheid van onderwijs en zakelijke diensten bezoekers op voor de horeca en winkels. En andersom, de aanwezigheid van winkels en horeca maakt

Cijfers april 2020	Banen (15 uur of meer)	Aandeel binnenstad in totaal
Groot- en detailhandel	1.037	17%
Vervoer en opslag	452	35%
Logies-, maaltijd- en drankverstrekking	848	56%
Informatie en communicatie	305	17%
Financiële instellingen	2.969	63%
Advisering, onderzoek, specialistische zakelijke diensten	572	16%
Verhuur, overige zakelijke diensten	1.160	35%
Openbaar bestuur, overheid, sociale verzekeringen	3.101	41%
Cultuur, sport en recreatie	368	26%
Overige	912	3%
Totaal	11.724	19%

Bron: provinciaal werkgelegenheidsregister

Groen en klimaat

De functie van verblijfsgebied wordt steeds belangrijker. De binnenstad wordt steeds meer een plek van ontmoeting en vrijetijdsbeleving. Vergroening speelt daarbij een belangrijke rol. Groene verblijfsplekken, groene pleinen en vergroening van gevels en straten zijn daarbij centrale elementen. Vergroening is ook een actueel thema in verband met klimaatadaptatie (wateroverlast en hittestress).

een locatie van onderwijs en zakelijke diensten aantrekkelijk voor vestiging in de binnenstad. Kunst en cultuur trekken bezoekers, juist ook van buiten de regio, die voor extra omzet in winkels en horeca zorgen. En andersom zullen liefhebbers van kunst en cultuur en een omgeving met veel historisch karakter eerder naar een stad gaan, als ze weten dat het daar ook goed is om op een terras te zitten of een bijzondere winkel te bezoeken. Het is dus van groot belang dat er aandacht is voor de binnenstad als multifunctioneel verblijfsgebied. De functies versterken elkaar, maar er kan ook een spanning zijn tussen functies, zoals tussen gebieden of straten waar gewoond wordt en uitgaansgelegenheden zijn (zeker als die tot laat open zijn).

Doelgroepen

De crux voor het versterken van de vitaliteit van een binnenstad ligt in het aantrekken (en behouden) van vier kerngroepen: ondernemers, investeerders, bezoekers en bewoners. Dat zijn de groepen die de economische vitaliteit en de multifunctionaliteit van de binnenstad borgen. Daarvoor is een aantrekkelijke binnenstad nodig.

- Voor ondernemers betekent dat in de eerste plaats voldoende bezoekers die voor omzet zorgen en vestigingsvoorwaarden die het ondernemen aantrekkelijk maken.
- Voor investeerders is het van belang dat er voldoende bedrijvigheid in de binnenstad is zodat verhuur tegen rendabele prijzen mogelijk is.
- Voor bezoekers, zowel de eigen bezoekers als die van buiten de stad, gaat het om aantrekkelijke beleving en aangenaam verblijf in een binnenstad, die veilig is en goed bereikbaar.
- Voor bewoners gaat het om aantrekkelijke woningen en woonomgeving in het licht van alles dat wonen in de binnenstad met zich meebrengt.

Bezoekers vormen een doelgroep die weer uit verschillende (deel)doelgroepen bestaat, zoals winkelend publiek (waaronder funshoppers), horecabezoekers, toeristen, werknemers enz. In het kader van de Inclusie Agenda van Leeuwarden is er aandacht vereist voor de toegankelijkheid van de binnenstad voor bezoekers die minder mobiel zijn of op andere wijze bij een bezoek een beperking ondervinden.

Doelgroepen en (primaire) belangen:

- Ondernemers: bezoekers en bestedingen.
- Investeerders: rendement vastgoed.
- Bezoekers: goede toegankelijkheid, aantrekkelijk verblijf en een goed aanbod van winkels, horeca en voorzieningen.
- Bewoners: aantrekkelijk, binnenstedelijk wonen.

Bij bezoekers en bewoners moet ook rekening worden gehouden met de diverse leeftijdsgroepen. Een leeftijdsgroep die specifiek vermeldenswaard is, zijn jongeren. Jongeren en in het bijzonder studenten maken op hun eigen wijze gebruik van de binnenstad, met name waar het gaat om uitgaan en bijvoorbeeld het gebruik van de Prinsentuin. Die doelgroep geeft 'reuring' en is belangrijk voor de binnenstad, maar diezelfde reuring kan wel op gespannen voet staan met andere doelgroepen (zie kader).

Economische vitaliteit, multifunctionaliteit en doelgroepen vormen de bouwstenen voor een visie op de binnenstad.

Bijlage 1A Huidige kwaliteiten en sterktes

Er is veel moois te vertellen over de Leeuwarder binnenstad.

Aantrekkelijk

Leeuwarden heeft een aantrekkelijke, veelzijdige en levendige binnenstad. Kenmerkend zijn het historische karakter met de stadsgrachten en de 'oude straatjes' waar bezoekers in rond kunnen dwalen. En er zijn bijzondere historische plekken en gebouwen zoals de Blokhuispoort, het Stadhoudelijk Hof, de Waag, Prinsessehof, de Grote of Jacobijnerkerk, en de Oldehove toren. Er zijn straten en pleinen met een bijzondere uitstraling zoals de Eewal, de Tweebaksmarkt en het Zaailand. Met de Prinsentuin is er een aan elkaar gelegen groen verblijfsgebied en groene passantenhaven voor de watersport. De aantrekkelijkheid komt ook doordat het een compacte binnenstad is: vanaf het middelpunt is de hele binnenstad binnen een straal van minder dan 1.000 meter te belopen. Het aanbod van parkeercapaciteit – een belangrijk thema in binnensteden - is in Leeuwarden goed 'op orde' en verhoudt zich goed tot de (verwachte) vraag, ook de komende jaren. De parkeertarieven zijn redelijk in vergelijking met andere, vergelijkbare steden en vormen geen drempel voor bezoekers. De Leeuwarder binnenstad is verbonden

Toegankelijkheid

Bij alle maatregelen, acties en projecten die in deze agenda worden genoemd is toegankelijkheid een belangrijk criterium, dat altijd aandacht vraagt. De mobiliteit in de binnenstad is primair die van fietsers en voetgangers. De toegankelijkheid voor bezoekers met een beperking moet geborgd worden. Leeuwarden heeft een actieve Werkgroep Toegankelijkheid die daarin een belangrijke rol speelt. Leeuwarden heeft bovendien een Inclusie Agenda die mede leidend is voor de maatregelen.

met de Friese regio en is daarmee de 'perfecte uitvalsbasis' voor een stedentripje of een korte vakantie in Friesland. De binnenstad geeft de bezoeker stedelijkheid én toegang tot landschappelijke waarden en Friese toeristische highlights.

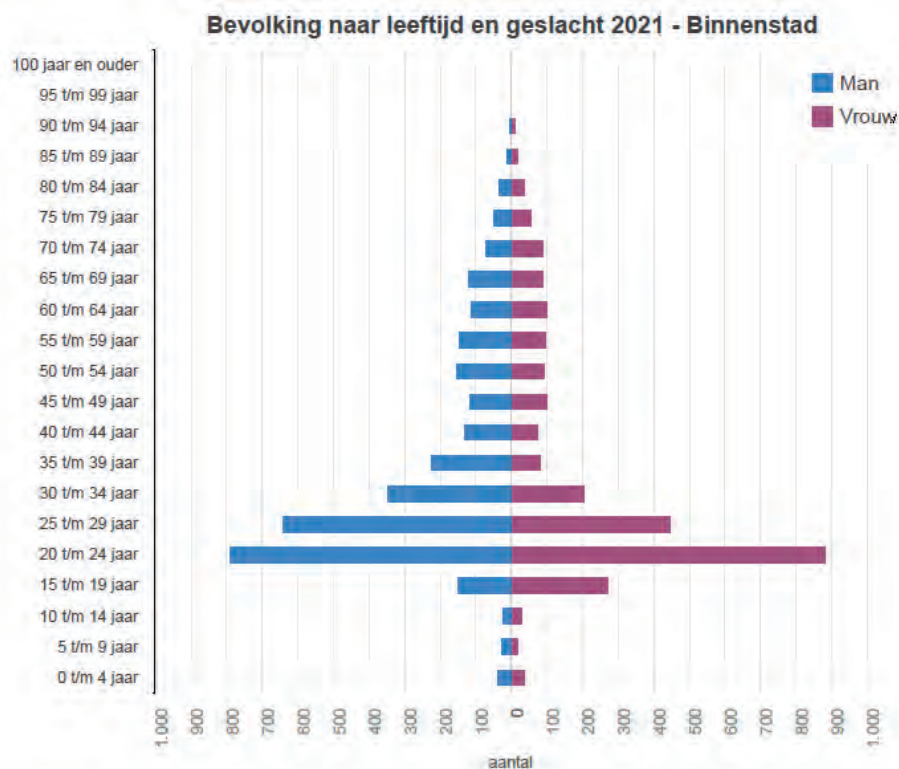
Veelzijdig

De binnenstad is veelzijdig omdat er een breed en gevarieerd winkelaanbod is van landelijke ketens tot aan lokale speciaalzaken. Er is een ruim horeca-aanbod met (zonnige) terrassen. De binnenstad kent bovendien ook andere functies zoals onderwijs, bestuur, zakelijke diensten, en openbare voorzieningen. Onderwijs betreft de hele breedte van onderwijs met locaties in de binnenstad: van de basisschool Olde Nije en het Stedelijk Gymnasium, tot aan NHL Stenden Hogeschool, de mbo's Friese Poort, Friesland College en Nordwin (in de Kanselarij) en de RUG/ Campus Fryslân (in de Beurs). Er zijn ook wetenschappelijke instituten in de binnenstad gevestigd zoals de Fryske Akademy en de Waddenacademie. De functie bestuur betreft het stadhuis, het gemeentekantoor en het provinciehuis. Zakelijke diensten betreffen de grote verzekeraars en andere zakelijke dienstverleners aan de Willemskade en de Lange Marktstraat. Openbare voorzieningen zijn onder meer het tegen de binnenstad gelegen station, musea (het Fries museum, Natuurmuseum, de Prinsessehof, OBE en HCL), de bibliotheek (in de Blokhuispoort) en Stadsschouwburg De Harmonie en Neushoorn. De kunst in de openbare ruimte draagt ook bij aan de veelzijdigheid (zoals bijvoorbeeld graffiti kunst op gevels/ muren, de 'walvis' (Passage de la Baleine van Giny Vos) in de Oude Lombardsteeg en de beeldengroep 'Love' van Jaume Plensa bij het station.

Levendig

De binnenstad is levendig. Bezoekers van de binnenstad komen uit de gemeente Leeuwarden maar ook van elders. De binnenstad wordt door bezoekers "vrij goed" gewaardeerd, met een relatief hoge waardering voor de kwaliteit van de winkels

en het aantal winkels.¹ Op vrijdag is er de weekmarkt. De levendigheid komt ook doordat in de binnenstad wordt gewoond. Binnenstadsbewoners wonen deels in oude straten en hofjes en deels in appartementencomplexen. En er is – vaak boven winkels - woonruimte voor studenten. De binnenstad kent een jonge bevolking (zie het kader ‘bevolking naar leeftijd en geslacht 2021- Binnenstad’).

Bron: RSO - Gemeente LWD

¹ Bron: Koopstromenonderzoek 2017

De binnenstad was in 2018 mede het toneel van LF2018 – Leeuwarden Fryslân Culturele Hoofdstad van Europa. Zo trokken de reuzen van Royal de Luxe door de binnenstad (400.000 bezoekers) en waren er grote tentoonstellingen in het Fries museum (350.000 bezoekers). Recent is een street art project uitgevoerd: op de Voorstreek is door een aantal kunstenaars de straat beschilderd.

Investeringsen

Mede door investeringen rond LF2018 is de Leeuwarder binnenstad op veel locaties goed op orde wat betreft ‘schoon/heel/veilig’. In de openbare ruimte is daarmee een stevige kwaliteitsslag gedaan. Bijvoorbeeld rond het station is de entree van de stad aantrekkelijker gemaakt, en is één van de zogenoemde 11 Fountains beelden geplaatst. De investeringen in de Blokhuispoort (bibliotheek, horeca) en de Beurs (RUG/Campus Fryslân) hebben bijgedragen aan een aantrekkelijke uitstraling. LF2018 heeft ook private investeringen uitgelokt in met name horeca en hotelvoorzieningen.² Ook is er – al in 2013 - geïnvesteerd in het Zaailand en het nieuwe Fries museum.

² BBO (2019), ECONOMISCHE IMPACT 2018. Notitie 27 februari 2019. Leeuwarden.

LF 2018 economische opbrengsten

Schatting tijdelijke economische effecten LF2018

Type effect	Schatting impact (euro)	Schatting (arbeidsjaren)
Bestedingen extra bezoekers en toeristen	125-200 miljoen	1.000-1.500
Extra omzet culturele/ creatieve sector	35 miljoen	700
Uitgelokte investeringen	20-25 miljoen	200-250
Afgeleide bestedingseffecten	40-50 miljoen	600-850
Totaal	220-310 miljoen	2.500-3.300

(Bron: BBO)

Desondanks zijn er nog deelgebieden en straten die aandachtspunten kennen, ook in termen van 'schoon/heel/veilig'. Om een aantal voorbeelden te noemen:

- niet overal zijn historische gevels gerestaureerd of goed in beeld;
- in sommige straten is sprake van teveel op de stoep geparkeerde fietsen en/of deelscooters, of afval;
- de binnenstad kent nog een prostitutiegebied – de Weaze – waarvoor het voor de niet doelgerichte bezoeker minder prettig vertoeven is;
- de shared space ruimtes roepen soms nog vragen op bij gebruikers;
- het Ruiterskwartier richting Harmonie vraagt om aanpassing van de inrichting;
- de Prinsentuin is soms overbelast met een veelheid van functies: wonen, recreatie en jachthaven.

Verzorgingsgebied

Door de ligging van Leeuwarden kent Leeuwarden een groot verzorgingsgebied. In Friesland is het de enige stad met een zeer compleet aanbod, in combinatie met een levendige en historische binnenstad.³ De dichtstbijzijnde stad die dat ook heeft, is Groningen op bijna een uur rijden of 35 minuten 'treinen'. Alle dorpen en steden rondom Leeuwarden in combinatie met de reuring in de binnenstad maken het voor veel ondernemers aantrekkelijk om zich in Leeuwarden te vestigen. En daarmee maakt het weer voor veel inwoners, omwonenden en bezoekers een interessante stad. De relatie (binnen)stad-regio is tweeledig: enerzijds komen mensen uit de regio naar de binnenstad, anderzijds lopen er ook veel 'lijnen' (bestuurlijk, toerisme en recreatie, voedsel, natuur) de andere kant op.

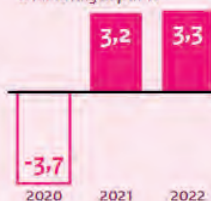
De binnenstad van Leeuwarden heeft vele kwaliteiten en sterktes. De uitgangspositie van de Leeuwarder binnenstad is in die zin goed - er is zeker geen sprake van 'groot achterstallig onderhoud'. Er zijn echter ook ontwikkelingen die op de binnenstad afkomen (zie hoofdstuk 2), die om aanpassing, verandering en actie vragen.

Prognoses economie

Kerncijfers

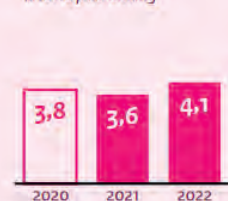
Economie

verandering bnp in %

Werkloosheid

% beroepsbevolking

(Bron: CPB (Centraal Planbureau), Juniraming 2021)

³ Leeuwarden wordt wel de 'huiskamer van Fryslân' genoemd.

Bijlage 1B Trends binnenstad

Er zijn trends die op de binnenstad afkomen, die om een antwoord vragen

Corona

Net als alle andere binnensteden heeft de Leeuwarder binnenstad een zware periode doorgemaakt vanwege de Covid-19 pandemie, die de binnensteden toen relatief zwaar trof⁴. Binnensteden stonden in het algemeen al onder druk door de toename van internetverkopen, leegstand, afname van bezoekers e.d. De coronacrisis heeft die trends nog eens op scherp gesteld en versneld. De uiteindelijke economische neergang als gevolg van de coronacrisis is in Nederland echter relatief beperkt, en inmiddels wijzen prognoses op een goed herstel van de economie.⁵ Ook bezoekersaantallen in binnensteden groeien weer richting het niveau van voor de pandemie.

Tegelijkertijd bevinden we ons alweer in een post-coronatijd, waarin achterliggende trends rond retail en leegstand nog steeds opgaan. Over het algemeen wordt verondersteld dat de coronacrisis, doordat veel meer aankopen online werden gedaan, een impuls heeft gegeven aan de al veel langer aanwezige trend van verdere toename van internetverkopen. Dat betekent dat de noodzaak om als binnenstad een goed antwoord te hebben op die ontwikkelingen alleen nog maar urgenter is geworden.

Ook online (thuis)werken heeft door corona een impuls gekregen. Dat beperkt de werkgelegenheid in binnensteden met name bij kantoorbanen (zakelijke diensten).⁶

⁴ Zie de informatieve reeks in de Leeuwarder Courant over winkeliers in de Leeuwarder binnenstad.

⁵ Zie de bijlagen.

⁶ Zie de bijlagen.

Voor binnensteden is dat relevant omdat banen in de binnenstad ook leiden tot bezoeken van werknemers en omzet voor detailhandel en horeca.

Beleving

In de afgelopen decennia is de trend van de beleveniseconomie opgekomen en gegroeid. Grondleggers van wat de beleveniseconomie wordt genoemd zijn Pine en Gillmore, die de groei van beleving als onderscheidend vermogen van merken beschreven (zie het kader hiernaast). Beleving komt steeds meer terug in de groeiende aandacht voor de verblijfskwaliteit van binnensteden. Van place to buy naar place to be. Het gaat dan ook om een positieve beleving van licht, geluid en geur. Een autoluwe binnenstad, 'groen' in de binnenstad, en duurzaamheid (duurzaam transport, duurzame energie) zijn belangrijke voorwaarden voor een prettig verblijfsklimaat. Ook kunst en culturele uitingen in de openbare ruimte dragen bij aan beleving. Ook erfgoed, zowel in de vorm van gebouwen en plekken als immaterieel erfgoed, spelen een belangrijke rol in de beleving; het biedt bezoekers een authentieke ervaring.

Steeds vaker is de totaalbeleving, van thuis op de bank (online oriëntatie) tot het bezoek aan de stad, bepalend voor de klantwaardering. Niet alleen het feitelijke bezoek aan een winkel of restaurant. De vraag verschuift naar een combinatie van fysiek en online. Een stad kan tegenwoordig niet zonder 'Instagrammable' locaties, evenementen en aanbod. De toenemende rol van beleving in binnensteden zien we ook terug in evenementen en bijvoorbeeld ook in de groeiende blurring van functies: de espresso die je in steeds meer winkels krijgt tijdens het passen van je kleding, de huisgemaakte producten die horecaondernemers verkopen, het café/kantoor etc.

Trends retail en horeca

De aantrekkelijkheid van de Leeuwarder binnenstad kan niet los worden gezien van ontwikkelingen in de retail (winkels). Het faillissement van V&D heeft laten zien dat ook de Leeuwarder binnenstad te maken kan krijgen met vertrek van vestigingen van (grote) ketens op zogenoemde A1-locaties en dus met leegstand.⁷ Een ander voorbeeld is het overdekte winkelcentrum Zaailand. Momenteel ligt de leegstand in Leeuwarden iets boven het landelijk gemiddelde. Het percentage is daarmee niet direct zorgelijk, maar het risico van leegstand op A1 locatie vraagt wel om blijvende aandacht.

Veelal wordt gewezen op de noodzaak om juist in randgebieden – de aanloopstraten buiten de A1-locatie - te zorgen voor transformatie of functieverandering daar waar in kernwinkelgebieden de leegstand meestal nog meevalt. In de randgebieden wordt dan gekeken naar een combinatie van horeca, cultuur, diensten, ambachten, onderwijs, wonen en werken. In de praktijk wordt geconstateerd dat de (vastgoed)markt die functieverandering vaak wel oppakt. De indruk is dat dat ook in Leeuwarden zo is.⁸

⁷ Een A-locatie voor detailhandel is een winkelgebied dat aantrekkelijk is voor bedrijven om zich te vestigen omdat er veel winkelend publiek komt. Een A1-locatie bevindt zich in het centrum van een winkelgebied, terwijl een A2-of B1 locatie zich meer aan de rand in de omliggende straten bevindt. Een A1-locatie moet het vooral hebben van de aanwezigheid van (de massa van) veel passerend winkelend publiek.

⁸ Bron: Focusgroepen.

Visuele waarneming leegstand per straat (kernwinkelstraten)

	26-aug-19	26-nov-19	17-nov-20	1-mrt-2021
Kernwinkelgebied totaal	50	41	53	57
Berlikumermarkt	0	0	0	0
Groentemarkt	0	0	0	1
Kelders	5	4	4	4
Kleine Kerkstraat	0	0	1	1
Lombardplein	1	1	0	0
Naauw	0	0	1	2
Nieuwe Oosterstraat	2	0	1	2
Nieuwestad	6	7	7	6
Oude Doelesteeg	0	0	1	1
Oude Oosterstraat	1	0	1	0
Over De Kelders	0	0	0	0
Peperstraat	2	2	2	2
Prins Hendrikstraat	0	0	1	1
Ruiterskwartier	3	2	3	3
Sint Jacobsstraat	0	0	0	0
Tuinen	2	2	2	3
Voorstreek	9	10	12	13
Wilhelminaplein	0	0	0	0
Wirdumerdijk	3	3	6	6
Zaailand	16	10	11	12

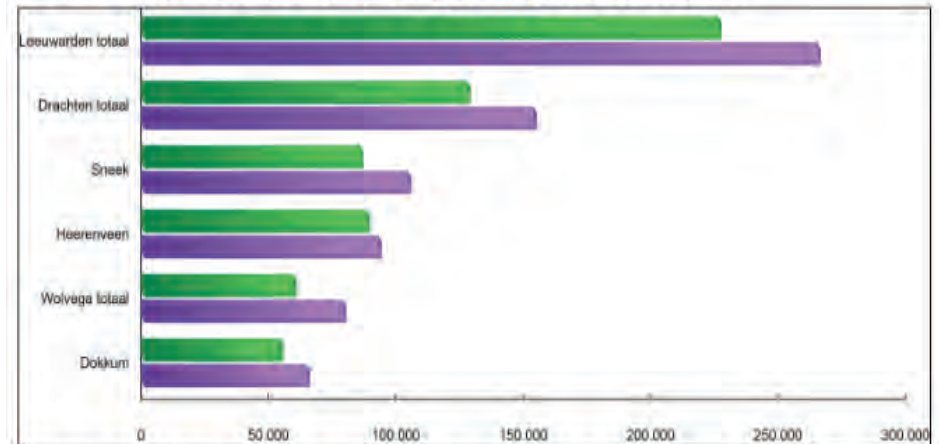
Bron: Rapportage, Statistiek en Onderzoek, gemeente Leeuwarden

Een andere trend is dat met name de retailfunctie minder ruimte in beslag gaat nemen. Centrumgebieden kunnen daardoor sowieso kleiner en compacter worden met meer menging met (andere) functies. Ook op pandniveau is meer en meer menging van functies (horeca, retail, dienstverlening en wonen).

Ook in de horeca speelt beleving een steeds belangrijkere rol. Gasten hebben steeds meer behoefte aan een persoonlijke benadering waarbij ze een unieke ervaring willen hebben en een 'waardevolle herinnering' aan het bezoek willen overhouden. De horeca moet met haar producten en service inspelen op die trends. De horeca speelt ook een belangrijke rol in het aanbod voor toeristische bezoekers. Daarbij geldt dat de trend is dat toeristische bezoekers steeds meer (hoge) kwaliteit vragen. Voor horeca zijn toeristische bezoekers van belang.⁹

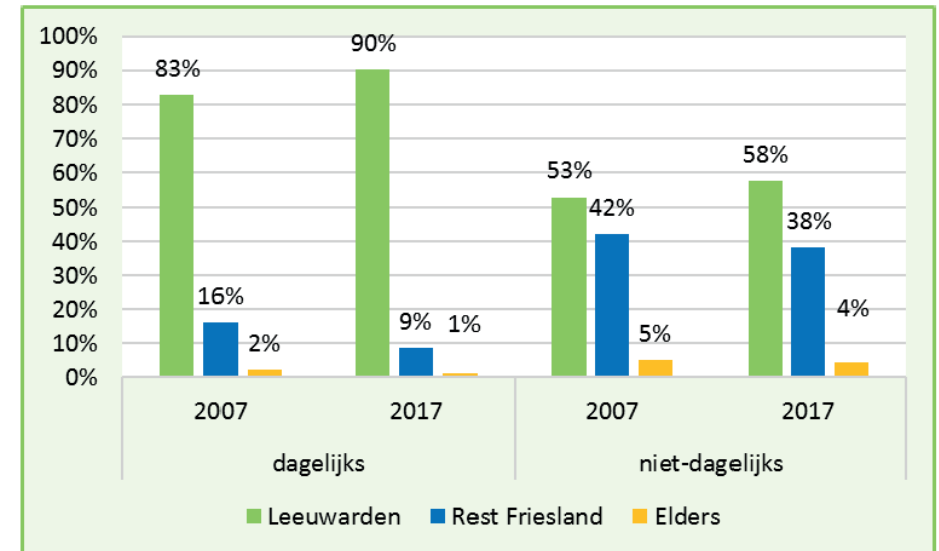
Op het gebied van winkelen is er in dit verband ook de "Friese Retailaanpak". De provincie beoogt daarmee om 71 geselecteerde winkelgebieden in Fryslân toekomstbestendig(er) te maken en tevens aantrekkelijker voor bezoekers. Hierbij wordt specifiek ingezet op versterking en professionalisering van het ondernemerschap, gezamenlijke profilering en verbeteringen in de inrichting van de openbare ruimte die de uitstraling en de beleving ten goede komen.

Detailhandelsaanbod in m² vwo in de grootste kernen van Fryslân

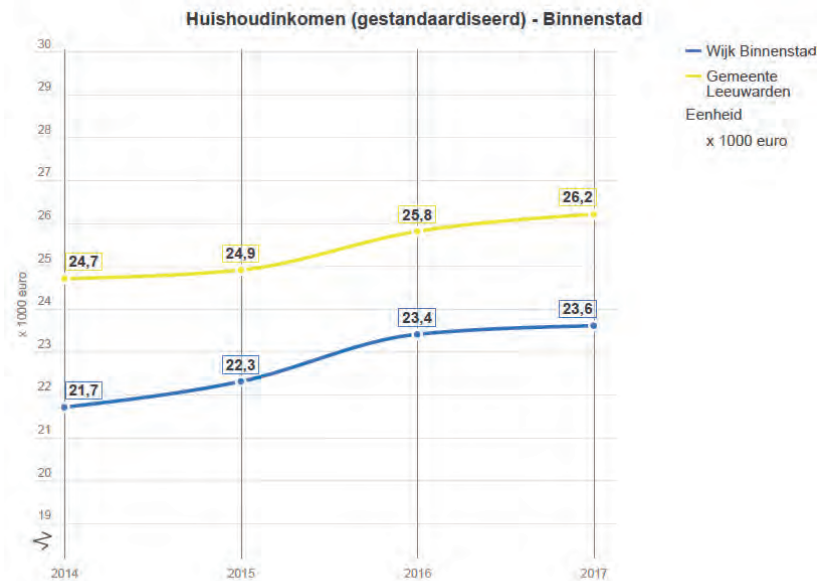
Bron: Locatus Online 2017 maart 2017

Herkomst bestedingen binnenstad Leeuwarden (in %)

Bron: Broekhuis Rijs Advisering

⁹ Bijna zeventig procent van de horecaondernemers geeft aan dat toerisme belangrijk is voor hun zaak (bron: www.khn.nl/kennis/trendspecial-horeca-de-huiskamer-van-het-toerisme - mei 2021)

Bron: RIO - CBS

Bron: RSO - Gemeente LWD

Andere steden

De positie van de Leeuwarder binnenstad kan niet los worden gezien van wat er in andere steden gebeurt. In Friesland is er een zekere gelaagdheid met binnensteden in kleine en middelgrote plaatsen met een bij het ruimtelijk niveau passend lokaal of regionaal winkelaanbod. Leeuwarden heeft als grootste stad een duidelijke (boven-)regionale functie (zie kader hiernaast). Over het algemeen kan worden gesteld dat er daardoor een hoge mate van complementariteit is tussen de Friese plaatsen, die elk hun eigen verzorgingsgebied en niveau van winkelaanbod hebben.

De regionale en bovenregionale functie van Leeuwarden blijkt ook uit bestedingcijfers. Van de niet-dagelijkse bestedingen in de binnenstad kwam 58% uit Leeuwarden, 38% uit de regio en 4% van buiten de regio (zie het kader "herkomst bestedingen Leeuwarden").¹⁰ Leeuwarden zal juist ook zichtbaar moeten zijn en blijven voor de bezoeker van buiten de Friese regio. Op dat vlak concurreert Leeuwarden met andere steden, zeker die in het noorden van het land. Alle grotere steden doen investeringen in hun binnensteden (denk aan het Forum in Groningen, en het Broerenkwartier in Zwolle). De kunst is om ten opzichte van andere steden onderscheidend te zijn en op te vallen als een stad waar je terecht kan voor bijzondere winkels, een bijzondere sfeer en een bijzondere beleving.

Voor de binnenstad betekent dat dat de agenda niet los kan worden gezien van trends die in het algemeen in binnensteden spelen. De gevolgen van de coronacrisis zullen voelbaar zijn, maar er is nog veel onzekerheid over de langetermijneffecten. Retailtrends en de trend naar meer beleving (van place-to-buy naar place-to-buy-and-be) zijn belangrijk voor de toekomst van de binnenstad.

¹⁰ Bron: Koopstromenonderzoek 2017.

Bijlage 1C Ruimtelijke plannen en economisch draagvlak

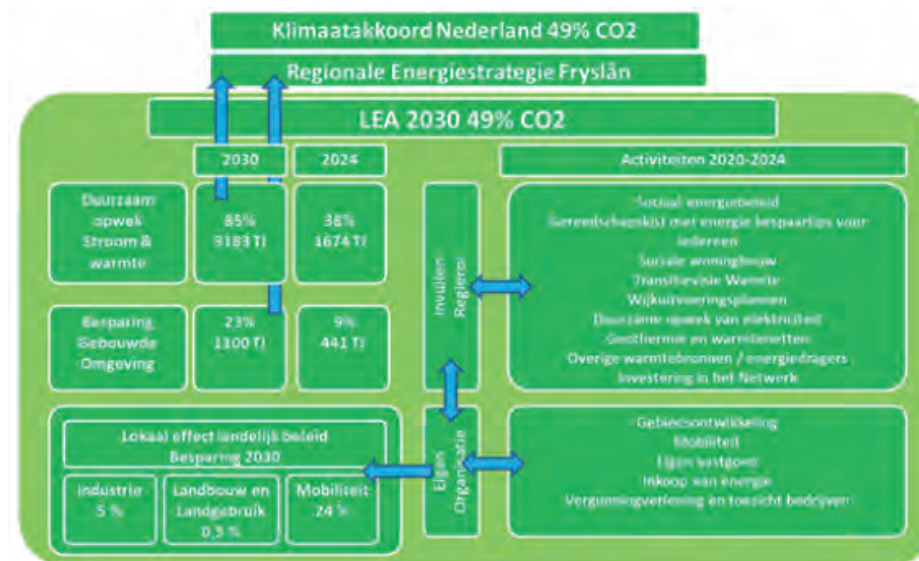
Veranderingen in de ruimtelijke omgeving hebben invloed op de binnenstad

De binnenstad kan niet los worden gezien van ontwikkelingen die de binnenstad niet zelf direct aangaan. De binnenstad ontwikkelt zich in een omgeving die verandert. Zowel op nationaal niveau als regionaal en lokaal niveau zijn er (beleids-) plannen en ruimtelijke projecten die van invloed zijn op de binnenstad. Vaak liggen achter die plannen en projecten algemene trends die de toekomst mede bepalen, zoals demografische trends of bijvoorbeeld klimaatverandering.

Beleidsplannen en ruimtelijke projecten hebben invloed op de binnenstad omdat ze het draagvlak van de binnenstad mede bepalen. Draagvlak kan worden opgevat als de grootte van het verzorgingsgebied (in relatie tot de bereikbaarheid), de omvang van de bevolking, en het inkomen in een stad of regio.¹¹

Duurzaamheid en klimaat: nationale en gemeentelijke doelen en beleid

Op nationaal niveau zijn er doelen vastgesteld in het nationale Klimaatakkoord. Rijk en decentrale overheden streven gezamenlijk de doelstelling na om te komen tot 49% CO₂-reductie van broeikasgassen in 2030 (ten opzichte van 1990); in 2050 moet de uitstoot met 95% afgenomen zijn.¹²

¹¹ *Draagvlak (en ook reikwijdte) zijn termen uit de economische geografie, en komen voort uit de zogenoemde centrale-plaatsentheorie van Christaller. Volgens de theorie is er een verband tussen de grootte van een centrale plaats en de grootte van het verzorgingsgebied, de bevolking en het inkomen in dit gebied. Hoe groter de centrale plaats, hoe groter de verscheidenheid aan functies en hoe groter ook het verzorgingsgebied van die plaats.*

¹² *Klimaatakkoord, Den Haag, 28 juni 2019.*

Voor duurzame energie is de nieuwe Leeuwarder Energieagenda opgesteld. In die agenda staat de doelstelling voor Leeuwarden dat in 2024 38% van de eigen energie duurzaam wordt opgewekt, waarvan 23% duurzame stroom (zon en wind) en 15% duurzame warmte en dat 9% energie wordt bespaard.¹³ De doelstellingen haken aan op de Regionale Energie Strategie (RES). De gemeente wordt vaak gezien als een voorloper in de energietransitie in Fryslân.

Ook op het thema circulaire economie zijn er nationale doelstellingen. De Nederlandse regering streeft er naar dat Nederland volledig circulair is in 2050. De transitieagenda circulaire economie moet worden uitgevoerd om te komen tot een circulair Nederland in 2050.¹⁴ De gemeente Leeuwarden ziet zichzelf op het gebied van circulair (samen met de provincie Fryslân) als een proeftuin en experimenteer-ruimte. De gemeente trekt daarin samen op met bijvoorbeeld de vereniging Circulair Friesland. De gemeente Leeuwarden wordt vaak gezien als één van de koplopers in Fryslân wat betreft circulair beleid.

Nederland dient zich tijdig aan te passen aan de (versnelde) klimaatverandering zodat de schade beperkt wordt. Op nationaal niveau is het doel om in 2050 Nederland klimaatbestendig en waterrobuust ingericht te hebben. Gemeentelijke maatregelen op dit terrein zijn onder meer een uitvloeisel van het nationale Deltaprogramma en interbestuurlijk programma "Samen aan de slag voor het klimaat".¹⁵ De gemeente Leeuwarden wil al in 2035 een klimaatadaptieve gemeente zijn. Het gaat om het tegengaan van negatieve effecten en het voorkómen van schade:

- Schade door wateroverlast in natte omstandigheden zoveel mogelijk voorkomen.
- Watertekort en hittestress door droge en hete weersomstandigheden zo lang mogelijk voorkomen.
- Het bewustzijn van de burger vergroten.

¹³ Gemeente Leeuwarden, 'Leeuwarder Energieagenda 2021-2024; Daadkracht en Dialoog'.

¹⁴ Zie: www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/circulaire-economie/nederland-circulair-in-2050.

¹⁵ Zie: <https://ruimtelijkeadaptatie.nl>.

Juist in de binnenstad kunnen – als gevolg van het versteende karakter – relatief sterke klimaatproblemen optreden, zoals hittestress (zie het kader hiernaast).

De strategie van de gemeente Leeuwarden is om duurzaamheidsmaatregelen samen te laten gaan met investeringen in de circulaire economie en daarmee de lokale economie en werkgelegenheid te versterken. De gemeente werkt daarbij met een campus-aanpak waarbij investeringen in kennis, innovatie en netwerken centraal staan. De gemeente richt zich met de campus-aanpak – de stad als campus - onder meer op water, agrofood, duurzame energie en media en innovatie.

Noord-Nederland: focus op innovatie en ruimtelijke plannen

Op noordelijk niveau zijn er plannen gericht op duurzaamheid en innovatie. De Research- en Innovatie Strategie voor Noord-Nederland (RIS3) gaat over de transities op het gebied van energie, circulaire economie, zorg en digitalisering. Het doel van RIS3 is om de kansen die transities bieden, te vertalen naar nieuwe ontwikkelkansen en slimme specialisaties.¹⁶ Op die manier wordt

bijgedragen aan smart specialisation – één van de innovatiestrategieën van de EU. De kracht van Noord-Nederland is volgens RIS3 dat veel bedrijven, kennisinstellingen en overheden elkaar al kennen en er korte lijnen zijn. De noordelijke strategie is ook gericht op internationalisering.

¹⁶ Research- en Innovatie Strategie voor Slimme Specialisatie (RIS3) voor Noord-Nederland. Programmaperiode 2021-2027. concept april 2020, p. 21-22.

Op noordelijk niveau wordt ook gewerkt aan een gezamenlijke Omgevingsvisie. Noordelijke thema's in die visie zijn: (1) Duurzaam economisch groeipotentieel, (2) Ruimte voor Klimaatadaptatie, (3) Energietransitie, (4) Sterke, gezonde, en bereikbare steden en regio's en (5) Toekomstbestendig landelijk gebied.

In een breder verband en op de langere termijn is er het Deltaplan Noord-Nederland dat een rol speelt bij het (investerings)programma dat een nieuw kabinet gaat ontwikkelen. Het Deltaplan is een integraal plan voor bereikbaarheid, wonen en werken in het noorden. In het Deltaplan gaat het om meer woningen – 220.000 woningen in Friesland, Groningen, Drenthe en Flevoland - en meer inwoners voor Noord-Nederland, die een economische impuls moeten geven. Het plan voor een snelle spoorverbinding – de Lelylijn – is er onderdeel van.

Ruimtelijke plannen

In Leeuwarden zijn er belangrijke ruimtelijke plannen voor de komende jaren. Zo wordt er gewerkt aan de ontwikkeling van het gebied rond het nieuwe Cambuurstadion en aan de uitbreiding van De Centrale. Relevant voor de binnenstad daarbij is hoe die gebieden, die een ander profiel hebben, verbonden kunnen worden met de binnenstad.¹⁷ Ook is de gemeente bezig met plannen voor stedelijke vernieuwing. De gemeente is verder bezig met het opstellen van de gemeentelijke Omgevingsvisie. Daarin worden ook ambities voor de binnenstad meegenomen:

“De binnenstad biedt een mix van bijzondere detailhandel, diensten, horeca, leisure, cultuur, cultureel erfgoed, wonen en vermaak. Een aantrekkelijke mix voor de Leeuwarders, maar zeker ook voor alle Friezen en voor het groeiende aantal toeristen van elders. We zetten in op een binnenstad die ook internationaal bekend is en bezocht wordt. Op een binnenstad met ruimte voor initiatieven en ondernemerschap. Op een binnenstad met duurzame distributie van goederen

¹⁷ Zie Bovenregionale verzorgingsfuncties Visie profilering Leeuwarder binnenstad, de Centrale en WTC-ontwikkeling (sep 2018).

*die goed bereikbaar is, maar zoveel mogelijk in de volgorde ‘voet, fiets, OV, auto.’ En op een binnenstad die steeds meer mogelijkheden biedt voor aantrekkelijke woonvormen en een binnenstad die vergroent”.*¹⁸

Er is een ontwikkelkader voor het Amelandkwartier vastgesteld. In het Amelandkwartier is sprake van verstopte monumenten en “sleets geraakte” ruimtelijke kwaliteit. Het binnengebied is erg versteend. Dit gebied moet volgens het ontwikkelkader worden voorzien van een kwaliteitsimpuls. De gemeente heeft zelf weinig eigendom in dit gebied. De kwaliteitsimpuls moet daarom worden bewerkstelligd door initiatieven van bewoners/ondernemers/ontwikkelaars. Er zijn concrete initiatieven om wooneenheden te realiseren rondom het Bonifatiusplein. Dit is een mooie kans om het plein zelf ook aan te pakken. Er zijn plannen om het Bonifatiusplein te vergroenen en de aanwezige parkeergelegenheid af te waarderen. Door daarbij de relatie Sint-Bonifatius kerk te leggen kan kwalitatieve meerwaarde worden gecreëerd.

Een grootschalig en recent plan betreft de Spoorzone. De ontwikkeling van de Spoorzone hangt samen met het Deltaplan Noord-Nederland en het uitgangspunt dat Leeuwarden net als Groningen eind- en beginstation is van de Lelylijn. In het gebied zijn de plannen onder meer gericht op ondergrondse kruisingen spoorwater, verdieping van het spoor Leeuwarden-Groningen, en de ontwikkeling van station Werpsterhoek. Daarmee wordt de bereikbaarheid versterkt en ontstaan er kansen voor verbetering van de kwaliteit van de omgeving, onder meer door de verbinding met water en groen. Wonen is onderdeel van de Spoorzone.

¹⁸ Leeuwarden in 2028. De aftrap voor een Leeuwarder Omgevingsvisie (augustus 2019).

Spoorzone

2020-2035

1. Mobiliteitshub Werpsterhoeke
2. Stadsuitbreiding Middelsee (750 woningen)
3. Vervanging spoorbrug HRMK

2020-2040

4. Transformatie Spoordok
5. Innovatiecampus NDC (Mica)
6. Verdieping spoor Leeuwarden-Groningen
7. Bereikbaarheid bedrijventerreinen Merodestraat

2035-2050

8. Kansen transformatie de Zwette

Het Spoordok-gebied, vlakbij de binnenstad gelegen, geeft ruimte aan duurzame, groene en innovatieve woningen. Het Spoordok wordt complementair aan de binnenstad. Een plek waar “de stad als Campus” een gezicht en een plek moet krijgen. Een plek die een alternatief kan vormen voor de Prinsentuin als groen verblijfsgebied. Om Spoordok goed te laten functioneren en één geheel met de binnenstad te laten zijn, zijn kwalitatief hoogwaardige (en groene) verbindingen tussen binnenstad en Spoordok noodzakelijk. Deze

gebieden zijn momenteel volop in ontwikkeling en bieden kansen voor nieuwe vormen van stedelijkheid voor Leeuwarden. Ze voegen een nieuw verhaal toe aan de bestaande binnenstad. Binnen de Spoorzone is ook de recente ontwikkeling van de Media Innovatie Campus (Mica) van start gegaan. De campus moet een broedplaats worden voor studenten van diverse media- en creatieve opleidingen van het mbo en hbo.

Samengevat: er komt veel op de stad af en dus ook op de binnenstad. Alle ruimtelijke (beleids)plannen hebben te maken met duurzaamheid, innovatie, meer groen, en het vergroten van de aantrekkingskracht van de stad. En vooral ook met meer wonen en een betere verbinding met de regio en met de Randstad. Alle beleidsplannen en ruimtelijke projecten hebben een positieve invloed op het aantal inwoners, de economische slagkracht en dus de welvaart en de bereikbaarheid van de stad.

Al die toekomstige ontwikkelingen dragen bij aan een groter draagvlak en dus economische vitaliteit van de binnenstad. Voorwaarde is dat de binnenstad het toenemende draagvlak kan bedienen met voldoende aanbod van winkels, horeca en andere voorzieningen, met voldoende kwaliteit. Ook zal de binnenstad aangehaakt moeten zijn op (wensen van) nieuwe bewoners en moeten nieuwe woongebieden goed bereikbaar zijn voor een binnenstadsbezoek.

Het gaat primair om faciliteiten voor ontmoeting en uitwisseling die de kern vormen van de hedendaagse stad en een belangrijke opgave voor ruimtelijk beleid zijn. De sterkste steden zijn de meest veelzijdige steden: veelzijdig qua economische structuur maar vooral ook qua aanbod van voorzieningen voor interactie, voor ontmoeting en uitwisseling. Het hele palet van ‘interactiemilieus’ -van festivalterrein en musea tot campussen en congrescentra geeft de stad kleur. De kwaliteit van deze milieus in de brede zin is van betekenis voor de economische betekenis van steden: het bepaalt hun aantrekkelijkheid als vestigingsmilieu en reisbestemming. Om de goede positie van de historische binnenstad als belangrijk interactiemilieu te behouden en te versterken richten we ons op het handhaven en intensiveren van de huidige compactheid.

Bijlage 1D Onderscheidendheid en focus

Een (binnen)stad moet zich onderscheiden op haar identiteit

Lonely Planet: "Welcome to Leeuwarden:

An unexpected combination of style, gritty back alleys, cafe-lined canals and urban renewal, Friesland's capital is well worth a visit. Its superb trinity of museums and inventive cultural projects left over from a fabulous year as European Capital of Culture in 2018 are fascinating to explore. A continuous flow of cyclists ride happily along the broad paths that flank the city's canals, whose tunnels are atmospherically illuminated purple at night. Stick around and sample some of the northern hospitality, easily found in Leeuwarden's many bars and cafes throbbing with fun-loving Liwwadders (as people from Leeuwarden are officially known)."

Leeuwarden heeft zich met LF2018 'op de kaart gezet'. De stad heeft zich gepresenteerd als een stad waar iets te beleven valt. De sfeer en uitstraling van de binnenstad was voor bezoekers van buiten de regio vaak een positieve verrassing. Leeuwarden heeft zich onderscheiden met LF2018. (Zie het kader Lonely Planet).

Onderscheidendheid is van belang. In het aantrekken van bezoekers – zowel van dichtbij als van buiten de regio – is onderscheidendheid in relatie tot de trend van meer beleving en de stad als ontmoetings- en verblijfruimte steeds van groot belang. 'Iets unieks hebben' wat het bezoeken van een stad waard is, is een belangrijk element in motieven van bezoekers. De behoefte aan het unieke

Leeuwarden streefbeelden in gemeentelijke beleidsdocumenten (voorbeelden):

- Leeuwarden place to be and buy
- De meest gastvrije city- en regiotrip van Nederland
- De huiskamer van Friesland
- Prachtige historische, binnenstad
- Top-evenementenstad
- (European) Capital of Water Technology
- Vitale kwaliteitsplek voor ontmoeting, verblijf, beleving en vermaak
- Leeuwarden plek (broedplaatsen) voor jonge makers

Spoordok: wat maakt aanbod Leeuwarden onderscheidend?

- Inbreiding–hoogstedelijk, duurzaam
- Kwaliteit behouden en bieden –evenwicht groen-wonen-werken-ontspannen
- Gezondheid –schone lucht –ruimte –platteland dichtbij
- Stad en dorpen
- Stad als campus; regio als proeftuin
- Ongedeelde stad

hangt samen met het verschuiven van het bezoekdoel van kopen naar beleven en ontmoeten (naast kopen). Beleven en ontmoeten worden aantrekkelijker als de stad daartoe uitnodigt. Bijvoorbeeld door de kwaliteit van de inrichting van de stad

(verblijfskwaliteit met meer groen, ontmoetingsplaatsen, bankjes), het aanbod aan functies (retail en daarnaast juist ook cultuur, horeca en leisure) en ook in de marketing (meer gericht op beleving).

Een onderscheidende kwaliteit betreft ook de aantrekkelijkheid van de binnenstad voor wonen. Het gaat dan om onderscheidenheid in de kwaliteit van woningen – bijvoorbeeld oude historische panden of hofjes - en het wonen in een binnenstedelijke omgeving met de reuring en binnenstadsvoorzieningen die daarbij horen.

Onderscheidendheid moet bij voorkeur worden gebaseerd op wat een stad ook daadwerkelijk te bieden heeft. In marketingtermen: de merkbelofte moet overeenkomen met de klantervaring. Of, met andere woorden: de merkbelofte moet je kunnen waarmaken. Dat betekent dat de onderscheidendheid dicht bij het werkelijke aanbod en het werkelijke karakter van de stad moet staan. Het moet als het ware uitgaan van de identiteit of het DNA van de stad? De legacy van LF2018 is een kans: als grote en kleine evenementen en ander activiteiten aanbod goed aansluit bij de identiteit van de (binnen)stad, is dat een sterke propositie op het terrein van versterken van beleving. Daarmee kan de binnenstad opvallen en zich onderscheiden. Maar wat is het DNA van de Leeuwarder binnenstad?

Identiteit en 'DNA'

Leeuwarden heeft zich de laatste jaren vaak beroepen op een beeldmerk of thema dat de stad kenmerkte. In marketing en in beleidsdocumenten zijn veel streefbeelden van wat Leeuwarden zou (moeten) zijn langs gekomen (zie kader hiernaast). In eerdere onderzoeken zijn ook sterke punten van Leeuwarden benoemd (zie kader 'sterke punten van de binnenstad'). Het Koopstroomonderzoek (uit 2017) geeft een feitelijk beeld van de binnenstad van Leeuwarden:

"Een aantrekkelijk winkelcentrum met een onderscheidend karakter en een volledig dagelijks en niet-dagelijks aanbod (afgestemd op de regionale positie in het Noorden van het land). Horeca, leisure, dienstverlening en mixfuncties

(blurring concepts) versterken de positie van het centrum en dienen volledig te worden ondersteund."

Sterke punten van de binnenstad (uit Stad&Co (2020)/BBO (2017)

- Compacte binnenstad met compleet aanbod
- Lokaal ondernemerschap (uniek aanbod)
- Karakteristieke historie (ruim 600 monumenten)
- Claim als Cultuurhoofdstad (stadsbreed uitrollen)
- Iepen mienskip (betrokken en gastvrij)
- Sterke centrumfunctie door geïsoleerde ligging
- Historische gebouwen binnenstad
- Een compacte binnenstad waarbinnen je alles kan doen en bezoeken en alles op loopafstand is. Goede en leuke winkels met breed, divers aanbod
- Evenementen voor iedereen (niet alleen 'high culture' maar ook bloemetjesmarkt). Diversiteit van festivals
- Interessante architectuur, zoals Fries museum
- De 'menselijke maat': de stad heeft een aantrekkelijke 'niet te grote en niet te kleine schaal'.

In het kader van het opstellen van de Binnenstadsagenda 2021-2028 is met veel personen gesproken die betrokken zijn bij de binnenstad. Uit die gesprekken kwamen onder meer de volgende beelden naar voren.

- De compactheid van de stad waarin alles beloopbaar is, is een sterk (unique) selling point en moet behouden blijven.
- Wees onderscheidend/uniek: laat ook in de binnenstad iets zien van innovatie, iets nieuws.
- Leeuwarden kan zich goed profileren als een stad waar lokaal op cultureel gebied altijd iets te vinden is.

- Dat je in de binnenstad alle soorten onderwijs hebt, is een sterk punt dat je moet laten zien. Het vergroot het beeld van levendigheid en reuring; dat is je identiteit.
- Identiteit heeft te maken met historie, water, groen en wellicht ook circulair. Maar ook juist met
- dingen voor elkaar krijgen en organiseren op basis van mienskip.
- Verbinding stad-platteland: uniek dat het platteland direct 'om de hoek' is met groen en water.

Wat betrokkenen van de binnenstad vinden:

- Bereikbaarheid vanuit station is nu 'top'. Mooie entree naar de binnenstad.
- De stad is echt mooier geworden en mede door LF2018 is er weer een zekere mate van trots.
- Leeuwarden is echt een prachtige stad.
- Toeristen geven aan: "we wisten niet dat het zo mooi was".
- Hier krijgen we dingen voor elkaar door samen te werken – dat is mienskip
- De binnenstad is de laatste jaren verbeterd
- De binnenstad van Leeuwarden heeft karakter en is een mooi podium.
- De stad wordt steeds leuker.
- Uniek is dat het platteland direct om de hoek is met veel groen en water.
- Leeuwarden = reuring op een relaxte schaal
- Leeuwarden heeft ook nu al een compleet en divers aanbod voor beleving.
- De A1 locatie van Leeuwarden is nu goed en heeft een goede sfeer en uitstraling. Het aanbod is gedifferentieerd en dat werkt goed.

In de gesprekken is ook aangegeven dat nadrukkelijk moet worden gekeken naar daadwerkelijke onderscheidendheid. "Het hebben van een historische binnenstad is niet genoeg. Daar zijn er meer van." Als er al een 'rode lijn' te ontwaren is wat betreft uniciteit, dan heeft die ten eerste te maken met de groene en waterrijke

omgeving. Friesland wordt gekenschetst als een groene en waterrijke regio en juist de verbinding tussen de regio en Leeuwarden op die thema's geeft de stad iets onderscheidends. De gemeente Leeuwarden is actief op het gebied van klimaatadaptatie en vergroening. Vergroening van de binnenstad kan enorm versterkend zijn voor de functie van beleving en ontmoeting.

De gemeente Leeuwarden heeft krachtige ambities op het gebied van duurzaamheid en circulariteit en wordt op die gebieden vaak gezien als een koploper. Groen en duurzaam zijn thema's waarop de Leeuwarder binnenstad zich kan profileren en onderscheiden. De duurzame en circulaire ambities zouden juist ook zichtbaar moeten zijn in de binnenstad. De binnenstad is immers in zekere zin 'het uithangbord' van de stad. Duurzaamheid en 'circulair' zijn thema's die in het verlengde liggen van groen en water.

Verder kan worden gesteld dat levendigheid en reuring als kenmerken van de stad worden gezien, maar dan wel op een passende kleine schaal die aansluit op het DNA van Leeuwarden. De levendigheid komt deels uit grootse evenementen, maar juist ook (en vooral) uit de veelzijdigheid en diversiteit van de binnenstad. Diversiteit en onderscheidendheid is er op het gebied van cultuur ook t.a.v. meertaligheid. Binnen de grenzen van de binnenstad is als het ware een breed en divers aanbod te vinden en de diversiteit is als een deel van het DNA te beschouwen.

De kracht zit verder vooral in het organiserend vermogen 'van onderop' wat ook is te beschouwen als een deel van het DNA. Leeuwarden en Friesland kennen een relatief kleine schaal met korte verbindingen die flexibel en hecht samenwerken mogelijk maken. Het vertrouwen dat partijen in elkaar hebben, is een belangrijke eigenschap die samenwerking versterkt.¹⁹ Het gaat ook om gemeenschapszin

¹⁹ Friesland wordt wel gezien als een 'high trust society'. Een high trust society kent een hoge mate van vertrouwen in (interpersonele) relaties waardoor interacties minder gebaseerd hoeven te zijn op (extern opgelegde) contractueel vastgelegde, hiërarchische regels, en meer op een zeker mate van (morele) consensus.

(mienskip) die zich uit in het ervaren van gedeelde belangen en het gevoel dat samen optrekken noodzakelijk is.

De binnenstad zou gestoeld moeten worden op de kernelementen van de identiteit of het DNA. Het zijn als het ware de 'sterke benen' waar de binnenstad op staat. Het behoud van die kracht is belangrijk. Dat de stad sterktes heeft, geeft ook aanleiding om vooral uit te gaan van die sterktes: 'doe waar je goed in bent'. Acties, projecten en programma's kunnen als het ware afgemeten worden aan de mate waarin ze in lijn zijn met dat DNA, dan wel of ze bijdragen aan het versterken van die identiteit.

Identiteit en 'DNA'

- Groen en water/verbinding met regio
- Duurzaam/circulair
- Beleving/reuring door veelzijdigheid en diversiteit
- Organisatiekracht van onderop (mienskip)

Bijlage 2 Projectenoverzicht

Autoluw

1. Eewal, Wortelhaven en Gouveneursplein
2. Sint Jacobsstraat
- 3.1. Druifstreek, Tweebaksmarkt, Turfmarkt, Korfmakersstraat & Tuinen
- 3.2. Voorstreek/Nieuweburen
- 3.3. Willemskade

Vergroening

4. Algemeen (niet locatie gebonden)
5. Geveltuinen en mobiel groen (niet locatie gebonden)
6. Doeleplein

Herinrichting

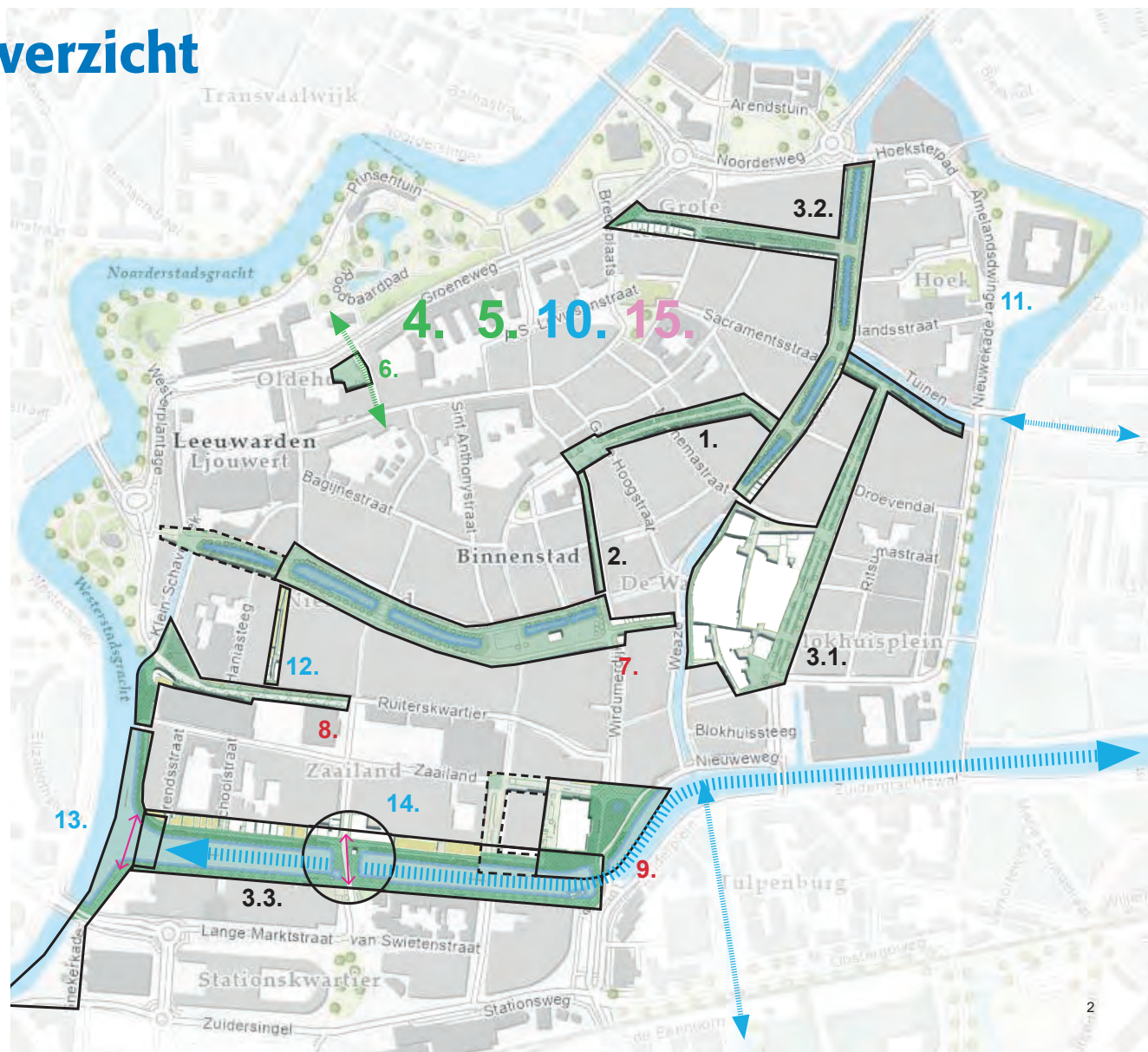
7. Nieuwestad en Peperstraat
8. Ruiterskwartier / Harmoniekwartier
9. Omgeving RUG Campus Fryslan

Special

10. Speel- en beweegcircuit (niet locatie gebonden)
11. Groenblauwe 'vestingsroute'
12. Kunstproject Ipe Brouwerssteeg
13. Fiets-voetgangersbrug museumhaven
14. Beweegbare PH-brug en maatregelen oostelijke vaarroute

Economie

15. Economische ondersteuning en -stimulering

Korte termijn 2023-2025

Autoluw

1. Ewal, Wortelhaven en Gouveneursplein

Herinrichting

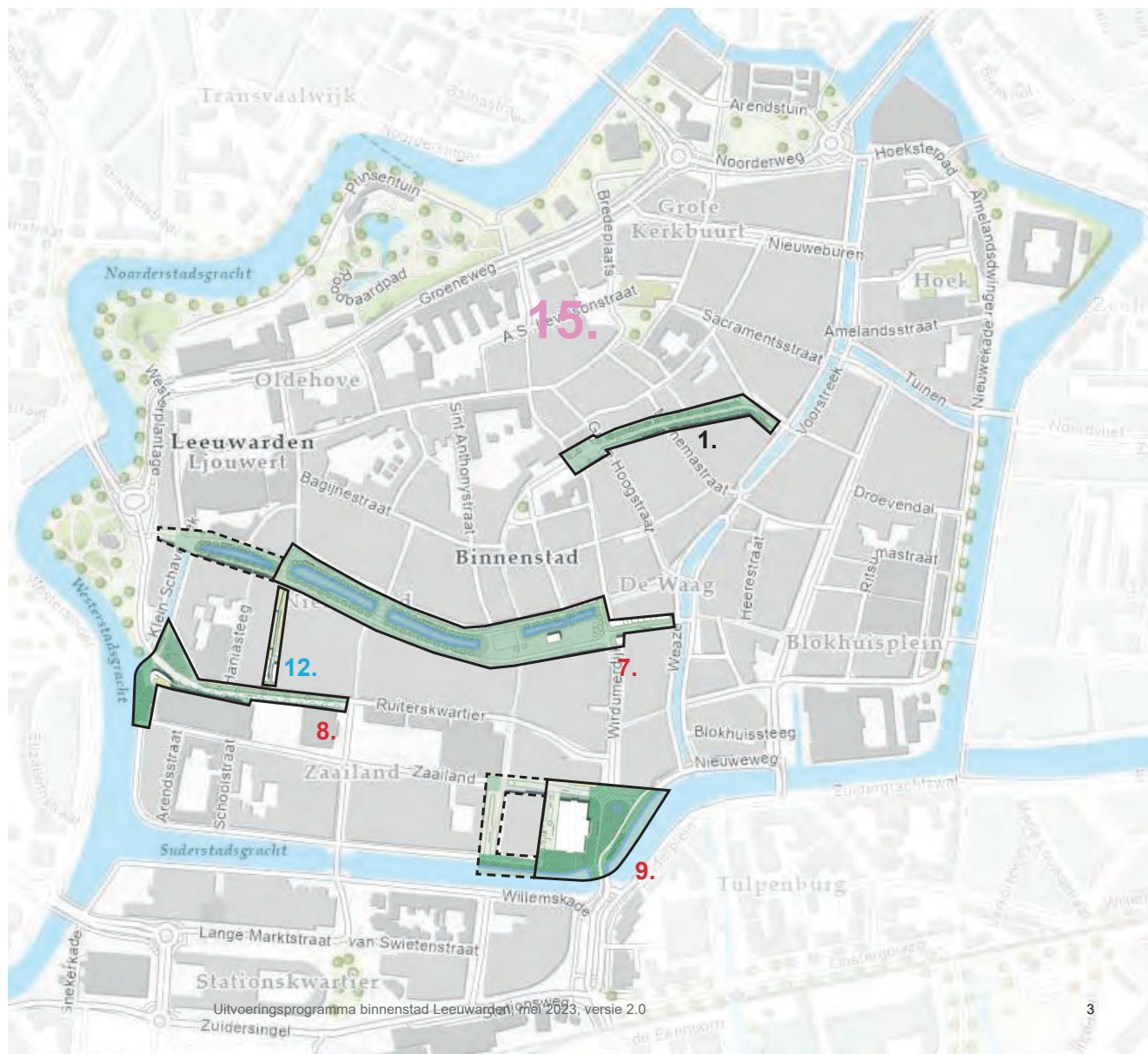
7. Nieuwestad en Peperstraat
8. Ruiterskwartier / Harmoniekwartier
9. Omgeving RUG Campus Fryslan

Special

12. Kunstproject Ipe Brouwerssteeg

Economie

15. Economische ondersteuning en -stimulering

Middellange termijn 2025-2026

Autoluw

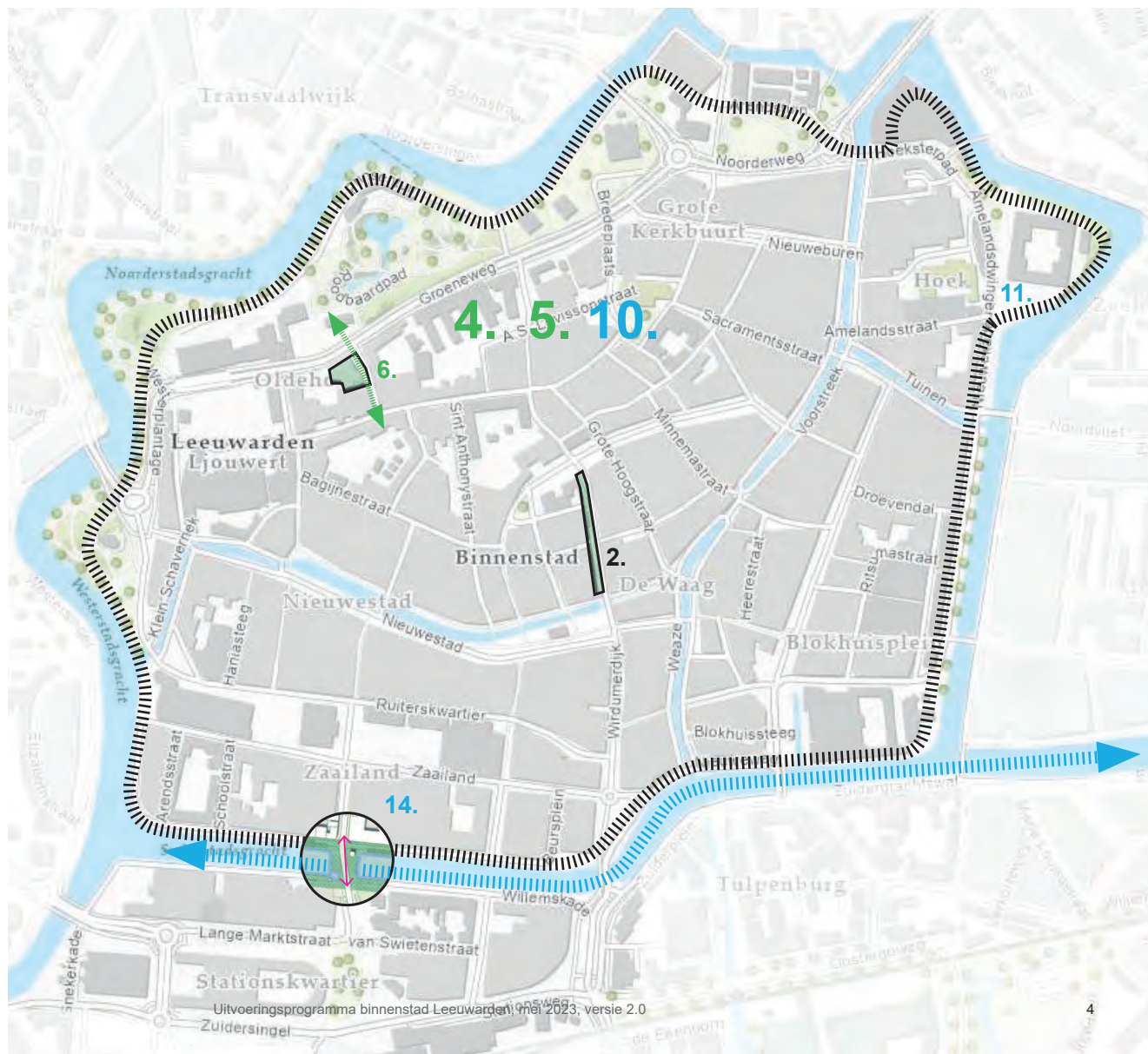
- 2. Sint Jacobsstraat

Vergroening

- 4. Algemeen (niet locatie gebonden)
- 5. Geveltuinen en mobiel groen (niet locatie gebonden)
- 6. Doeleplein

Special

- 10. Speel- en beweegcircuit (niet locatie gebonden)
- 11. Groenblauwe 'vestigingsroute'
- 14. Fase 1 Oostelijke vaarroute: PH brug

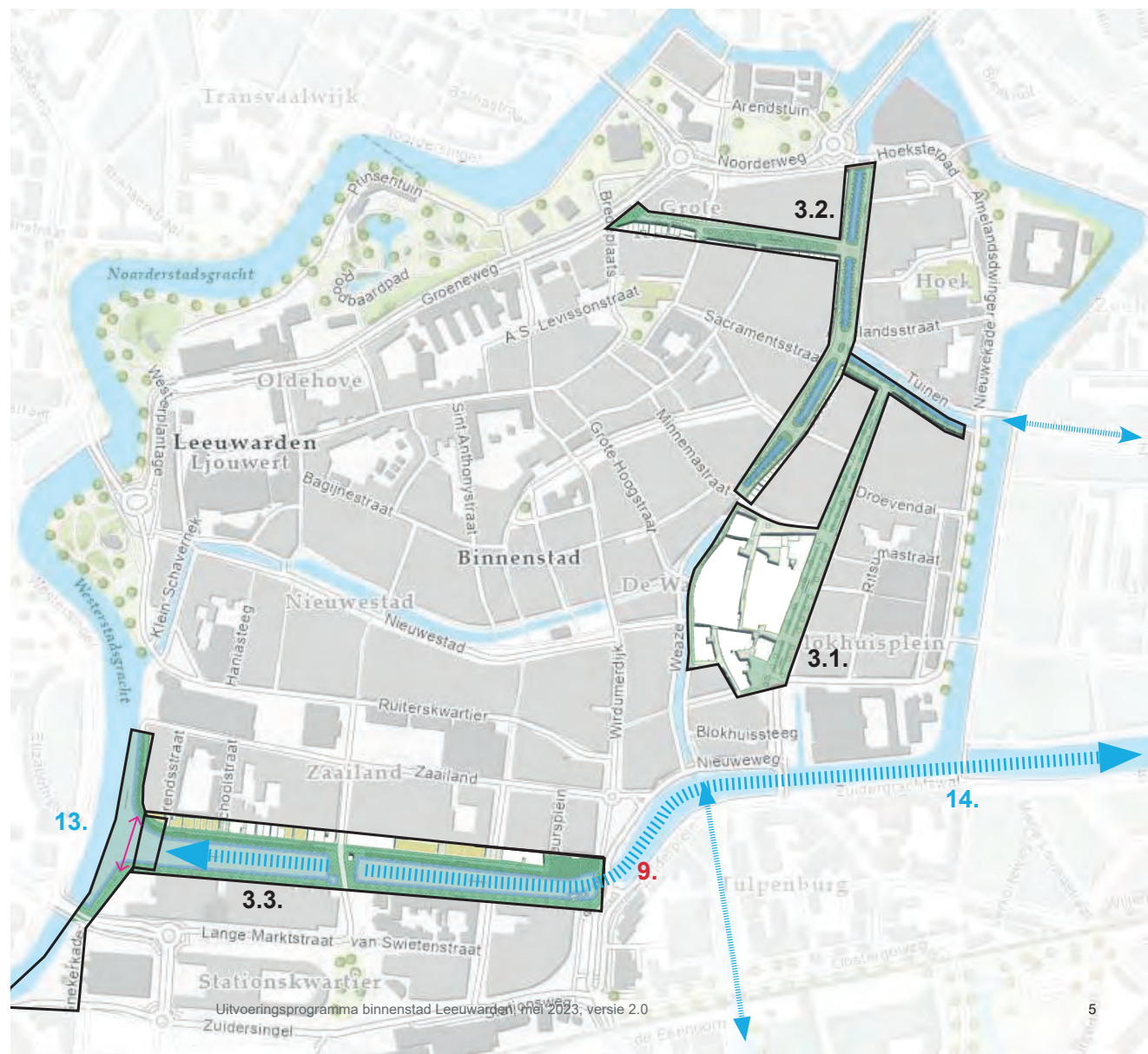
Lange termijn 2026-2030

Autoluw

- 3.1. Druifstreek, Tweebaksmarkt, Turfmarkt, Korfmakersstraat & Tuinen
- 3.2. Voorstreek/Nieuweburen
- 3.3. Willemskade

Special

- 13. Fiets-voetgangersbrug museumhaven
- 14. Fase 2 Oostelijke vaarroute: maatregelen overige bruggen en vaarprofiel

1. Eewal, Wortelhaven en Gouveneursplein

Autoluw bestand: herinrichting en vergroening

Oppervlakte (4.500m²)
 - Groen / water : 0m²
 - Verharding : 4.500m²

Prioriteit: hoog

Ambitieniveau: C (hoog)

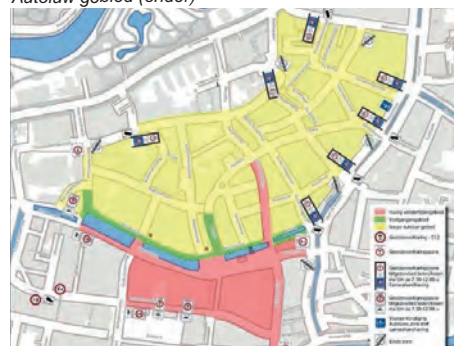
Korte termijn: 2023-2024

Opgave:

- Vergroening/gedeeltelijke herinrichting (P-plaatsen)
- Markeren entrees
- Camerahandhaving
- Klimaatadaptatie
- Verblijfskwaliteit
- Zichtbaar maken waterhistorie
- Informatie historische panden
- Inpassen terrassen(beleid)
- voorzieningen spelen en bewegen

Groene routes met zon, schaduw en zitgelegenheid (boven)
 Autoluw gebied (onder)

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

2. Sint Jacobsstraat

Autoluw bestaand: herinrichting en vergroening

Oppervlakte (5.300m²)
 - Groen / water : 0m²
 - Verharding : 5.300m²

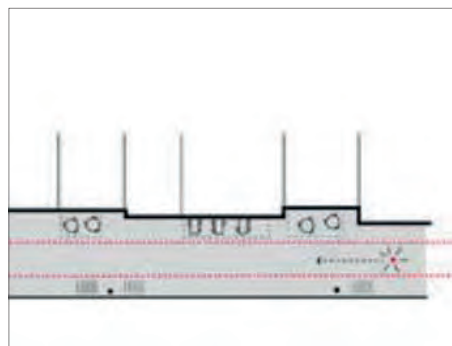
Prioriteit: hoog

Ambitieniveau: C (hoog)

Middellange termijn: 2025-2026

Opgave:

- Camerahandhaving (al onderdeel van project 1)
- Vergroening
- Markeren entrees
- Herinrichting/ aanpassen profiel
- Inpassing terrassen (beleid)
- Klimaatadaptatie
- Verblijfskwaliteit
- Informatie historische panden
- Groene route naar prinsentuin

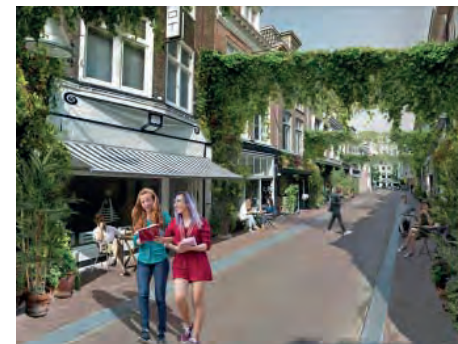
Voldoende ruimte voor zowel doorlopen als verblijven

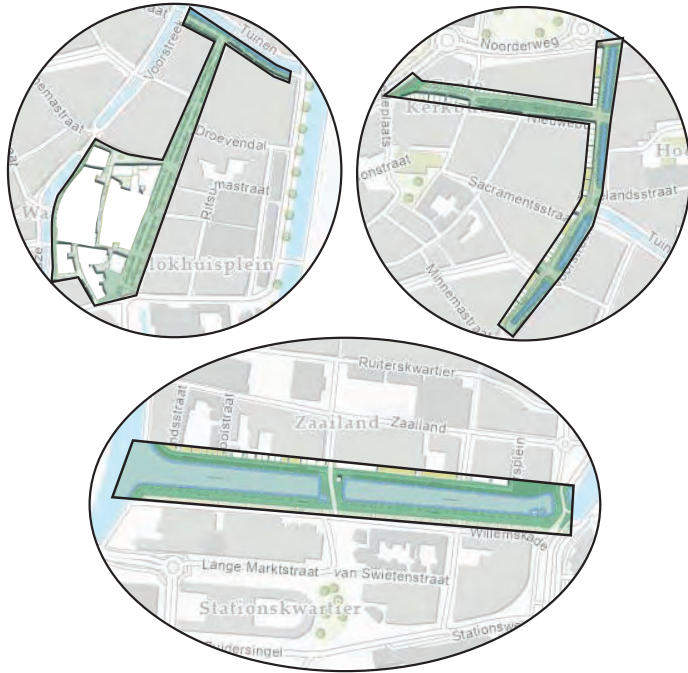
Water op straat

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

7

3.1 Druifstreek, Tweebaksmarkt, Turfmarkt, Korfmakersstraat & Tuinen

3.2 Voorstreek/Nieuweburen

3.3 Willemskade Autoluw uitbreiding

Oppervlakte n.t.b.
- Groen / water : n.t.b.
- Verharding : n.t.b.

Prioriteit: gemiddeld

Ambitieniveau: C (hoog)

Lange termijn: 2023-2030

Opgave:

- Bebording
- Markeren entrees
- Camerahandhaving
- Parkeeralternatieven
- Vergroening
- Herinrichting/aanpassen profiel(en)
- Relatie met project Vlietzone (n.t.b.)
- Mogelijk maatregelen ivm energietransitie (o.a. K&L en trafokasten)
- Wonen, mogelijk functiewijzigingen en/of wonen boven winkels
- Klimaatadaptatie
- Verblijfskwaliteit
- Relatie versterken met Oosterstraten (beestreet - groene poort)

Autoluw: minder verharding en meer beplanting

Water op straat

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

4. Algemeen (niet locatie gebonden) Vergroening

- Oppervlakte (n.v.t.)
- Groen / water : n.v.t.
- Verharding : n.v.t.

Prioriteit: gemiddeld (extra groen) en hoog (vervanging ziek)

Ambitieniveau: C (hoog)

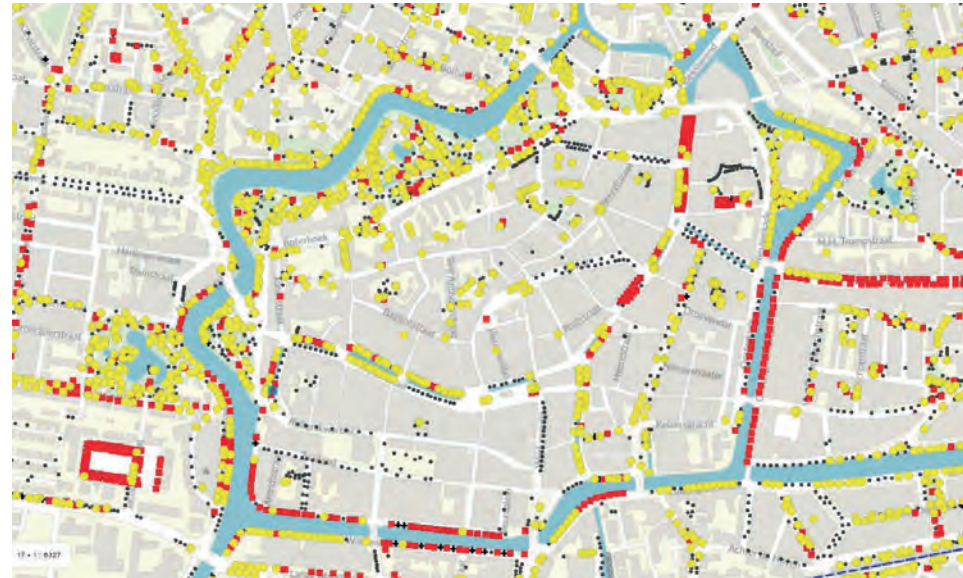
Middellange termijn: 2025-2026

Opgave:

- Vervangen of groeiplaats verbeteren
- Toevoegen bomen
- Klimaatadaptatie
- Verblijfskwaliteit
- Aandacht voor groenblijvende bomen in de winter

Locaties:

- De Voorstreek (conditie slecht) vervangen op korte termijn
- De Willemskade (conditie slecht), vervangen op korte termijn
- De Nieuwestad noordzijde (conditie onvoldoende tot slecht)
- De Nieuwestad zuidzijde, nader onderzoek + vergroenen
- De Prinsentuin en bolwerken blijft qua bomen aandachtspunt

overzicht conditie bomen

slechte conditie = vervangen (rood) en matige conditie = vervangen of verbeteren (geel)

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

5. Geveltuinen en mobiel groen (niet locatie gebonden) Vergroening

Oppervlakte (n.v.t.)
- Groen / water : n.v.t.
- Verharding : n.v.t.

Prioriteit: gemiddeld, zeer gewenst

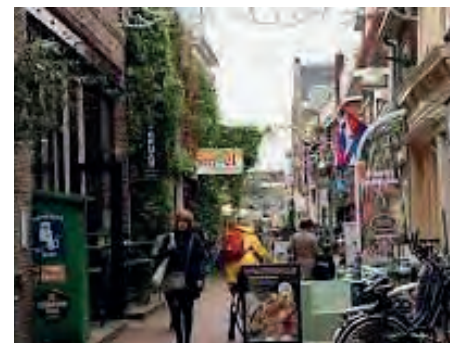
Ambitieniveau: C (hoog)

Middellange termijn: 2025-2026

Opgave:

- Ondersteunen bewonersinitiatieven/werkgroep groen
- Klimaatadaptatie
- Verblifskwaliteit
- Voorbeeld: vergroening Kruisstraat (NPO-programma "12 straten groener")
- De kleurrijke bloembakken aan bruggen en op pijpen behouden

Lijstnum	Lijstnaam	Nederlands naam	kleur	boommaat	hoogte(cm)
1	Actaea racemosa	zilverkaars	wit	7-8	40-125
2	Actaea simplex 'White Pearl'	zilverkaars	wit	9-10	40-450
3	Aspidistra 'Amethyst'	spira	roze	6-8	40-80
4	Burmannia maritima 'Sanbaart'	Kaasblom (vergeet-mij-nietje)	blauw	4-8	40
5	Carax ochrolepis 'Everhoop'	Japanees zegge	geel/groen/weg	5-6	15-20
6	Fuchsia 'Waldschoten'	fuchsia	rood/paars	7-10	70
7	Geranium nodosum	bolvoerdak	roze	6-7	25-35
8	Helleborus maris 'Alf Gald'	gorgon	geel/roze/blauw	8-9	25-40
9	Helleborus niger	kerstroos	wit	1-4	25
10	Kirigochama palmata	Japanees weidboom	geel	6-9	40-80
11	Mahonia saxifragiflora 'Soft Caroux'	mahoniestruik	geel	11-1	85-100
12	Malvastrum alcea	knopende hennep	roze/weg	6-7	3-5
13	Palmaria longifolia 'Olivia Clara'	longeruid	paars/blauw/groen/weg	5-4	20-30
14	Palmaria 'Oscar'	longeruid	hemelblauw	5-4	20-30
15	Viola minor	kleine maagborspaan	blauw/weg	4-6	15-20

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

6. Doeleplein Vergroening

Oppervlakte (1.500m²)
 - Groen / water : 150m²
 - Verharding : 1350m²

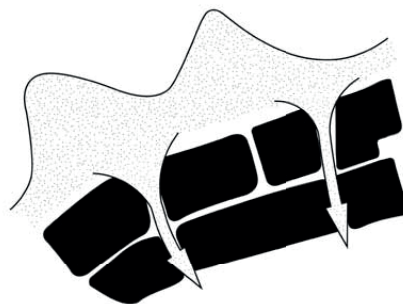
Prioriteit: gemiddeld/hoog

Ambitieniveau: C (hoog)

Middellange termijn: 2025-2026

Opgave:

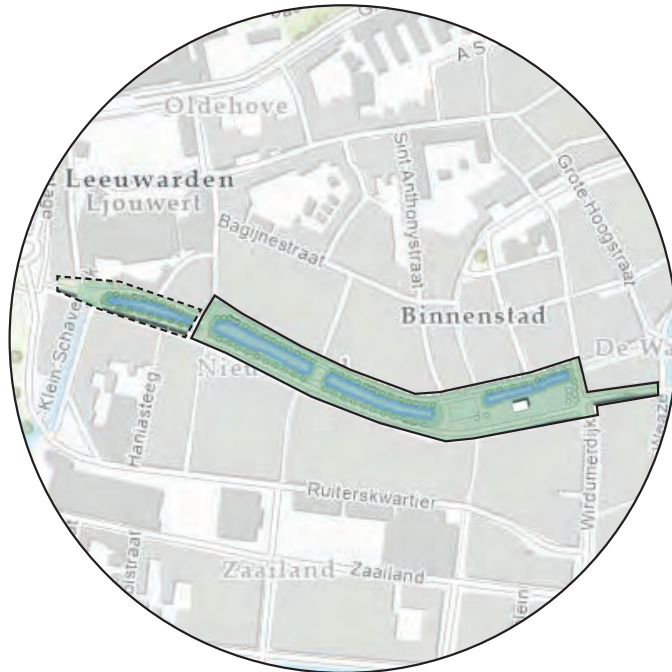
- Vergroening
- Parkeeralternatieven
- Voorzieningen spelen en bewegen
- Versterken relatie Prinsentuin
- Versterken relatie met tuin van museum Princessehof
- Klimaatadaptatie
- Verblijfskwaliteit
- Geen gereguleerde hondenuitlaatplek
- Relatie geboortehuis Escher

Prinsentuin verbinden met de binnenstad
 Referentie/inspiratiebeeld stadsparkje

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

7. Nieuwstad en Peperstraat Herinrichting

Oppervlakte (18.400m²)
 - Groen / water : 3.700m²
 - Verharding : 14.700m²

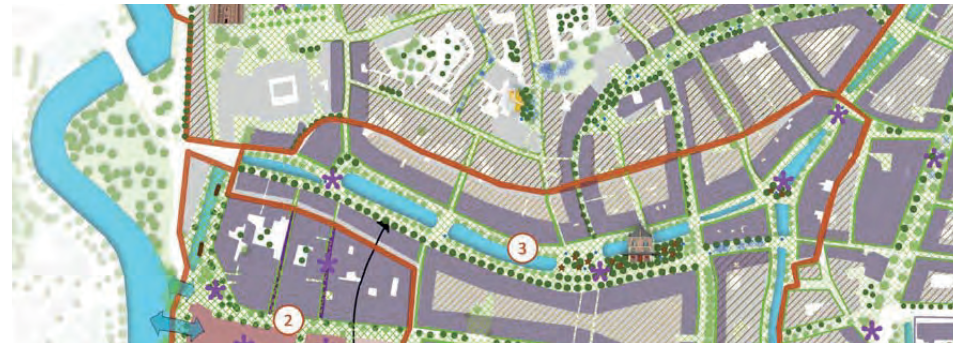
Prioriteit: hoog

Ambitieniveau: C (hoog)

Korte termijn: 2023-2024

Opgave:

- Vervangen chinese keien
- Vergroening
- Fietsparkeren
- Maatregelen klimaatadaptatie (RWA riool aansluiting Heerenwiltje en Weerd)
- Voorzieningen spelen&bewegen
- Openbare toiletvoorziening
- Mogelijk maatregelen ivm energietransitie (o.a. K&L en trafokasten)
- Wonen boven winkels
- Potentie voor bijzonder kunstobject
- Water gerelateerde voorziening voor minder validen
- Verblijfskwaliteit
- Inpassing terrasbeleid (incl. aandacht voor terrasboten)
- Informatie historische panden
- Relatie met kunstproject Ipe Brouwerssteeg (project 12)
- Mogelijke aanpassingen vastgoed (panden)

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

8. Ruiterskwartier / Harmoniekwartier Herinrichting

Oppervlakte (6.900m²)
 - Groen / water : 0m²
 - Verharding : 6.900m²

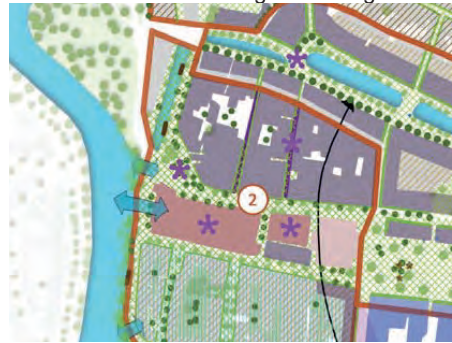
Prioriteit: gemiddeld/hoog

Ambitieniveau: C (hoog)

Korte termijn: 2023-2024

Opgave:

- Vergroening
- Zitgelegenheden
- Wijziging routing stadsbus lijn 6
- Versterken relatie met het water en met (toekomstig) Spoordok
- Fietsparkeren
- Eventuele maatregelen klimaatadaptatie
- Openbare toiletvoorziening
- Voorzieningen spelen&bewegen
- Relatie met verbouwing Harmonie
- Relatie met kunstproject Ipe Brouwerssteeg (project 12)
- Mogelijk maatregelen ivm energietransitie (o.a. K&L en trafokasten)
- Potentie voor bijzonder kunstobject (stads/waterpoort, project 11)
- Water gerelateerde voorziening voor minder validen
- Verblijfskwaliteit
- Verbouwing Harmonie
- Mogelijke aanpassingen vastgoed (panden)
- Havenvoorzieningen en steigers.

Water op straat

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

13

9. Omgeving RUG Campus Fryslan Herinrichting

Oppervlakte (11.500m²)
 - Groen / water : 0m²
 - Verharding : 11.500m²

Prioriteit: hoog (zuid-waterzijde), rest gemiddeld/hoog

Ambitieniveau: C (hoog)

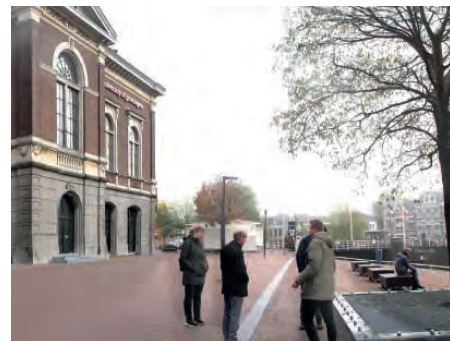
Korte termijn: 2023-2024

Opgave:

- Toekomstbeeld inrichting gebied rondom de Campus
- Vergroening
- Zitgelegenheden
- Optie: voorziening voor spelen&bewegen
- Fietsparkeren
- Versterken relatie met het water (o.a. aanlegplaatsen/steigers Nieuweweg)
- Mogelijk maatregelen ivm energietransitie (o.a. K&L en trafokasten)
- Verlichting
- Toekomstige functiewijziging Rabobank naar (deels) hotel
- Klimaatadaptatie
- Verblijfskwaliteit
- Versterken campus gevoel in buitenruimte
- Wel/niet inpassen standplaats kraam
- Onderdeel van mogelijk toekomstig autoluwe Willemskade

Groene routes met zon, schaduw en zitgelegenheid

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

10. Speel- en bewegcircuit (niet locatie gebonden) Special

Oppervlakte (n.v.t.)
- Groen / water : n.v.t.
- Verharding : n.v.t.

Prioriteit: gemiddeld, zeer gewenst

Ambitieniveau: C (hoog)

Middellange termijn: 2025-2026

Opgave:

- Routes (mogelijk gemarkeerd)
- Diversiteit aan speel- en beweegvoorzieningen op n.t.b. locaties (zie projecten 1-9)
- Klimaatadaptatie
- Verblijfskwaliteit
- Koppeling met de miniatuurpoppetjes
- Combi's zoeken zoals spelen & groen, spelen & kunst, spelen & water

Beelden uit verkenning 2e jaars studenten Van Hall Larenstein

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

11. Groenblauwe 'vestingsroute' Special

Lengte 3200m

Prioriteit: gemiddeld, zeer bijzondere toevoeging. Fasering mogelijk met bv placemaking op 1 markant punt.

Ambitieniveau: C (hoog)

Middellange termijn: 2025-2026

Opgave:

- 'Herstel' historische beleving vml. stads- en waterpoorten
- Inzichtelijk maken belemmeringen op de route
- Versterken relatie met het water
- Verbetering verbinding met Potmarge
- Relatie met project Vlietzone (n.t.b.)
- Klimaatadaptatie
- Verblijfskwaliteit
- Ook (toeristische) aandacht voor hoogste punt van L'w (terp)

Herbeleven Leeuwarder stadspoorten

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

12. Kunstproject Ipe Brouwerssteeg Special

Oppervlakte (350m²)
 - Groen / water : 0m²
 - Verharding : 350m²

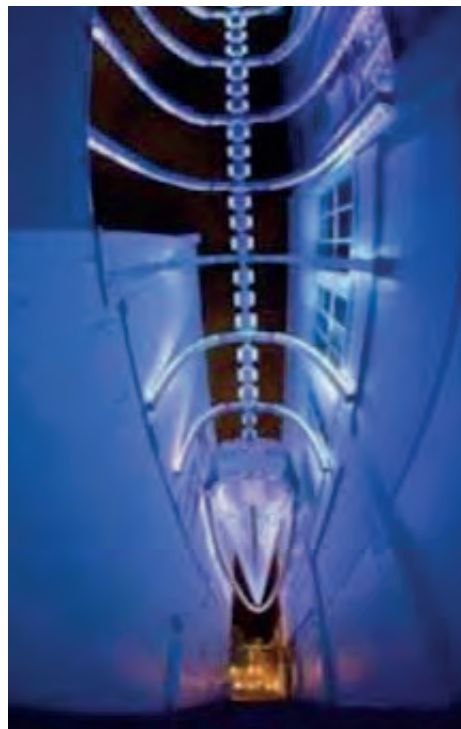
Prioriteit: gemiddeld/hog

Ambitieniveau: C (hoog)

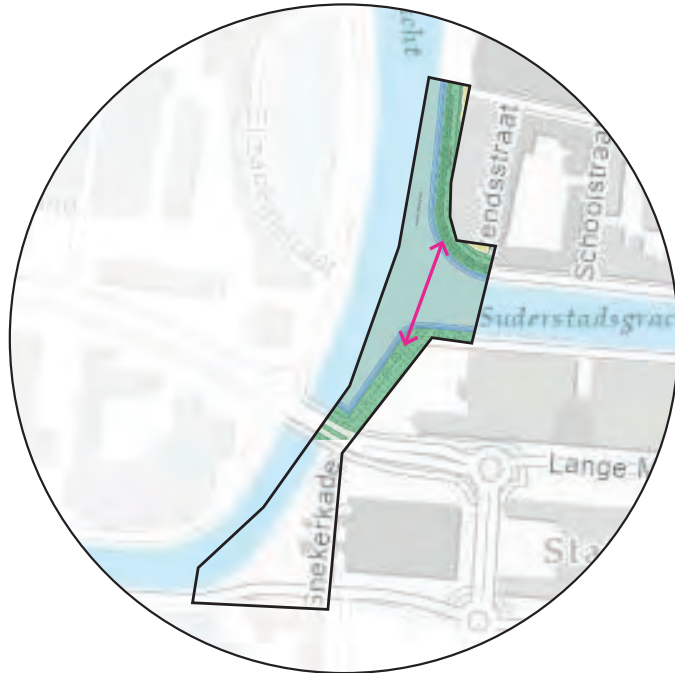
Korte termijn: 2023-2024

Opgave:

- Bijzondere dynamische kunstuiting
- Aantrekkelijke en bijzondere verbinding uitgaansgebied met winkelgebied viceversa
- Verlichting
- Onderhoud straatwerk
- Klimaatadaptatie
- Verblijfskwaliteit
- Informatie historische panden

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

13. Fiets-voetgangersbrug museumhaven Specials

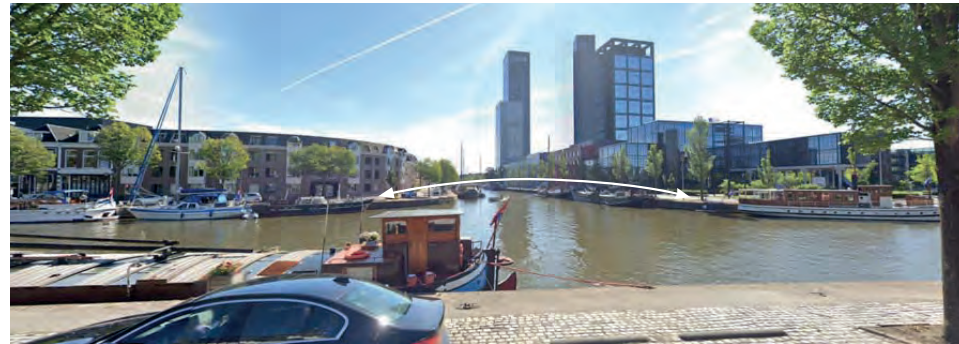
Prioriteit: gemiddeld

Ambitieniveau: hoog

Lange termijn: 2026-2030

Opgave:

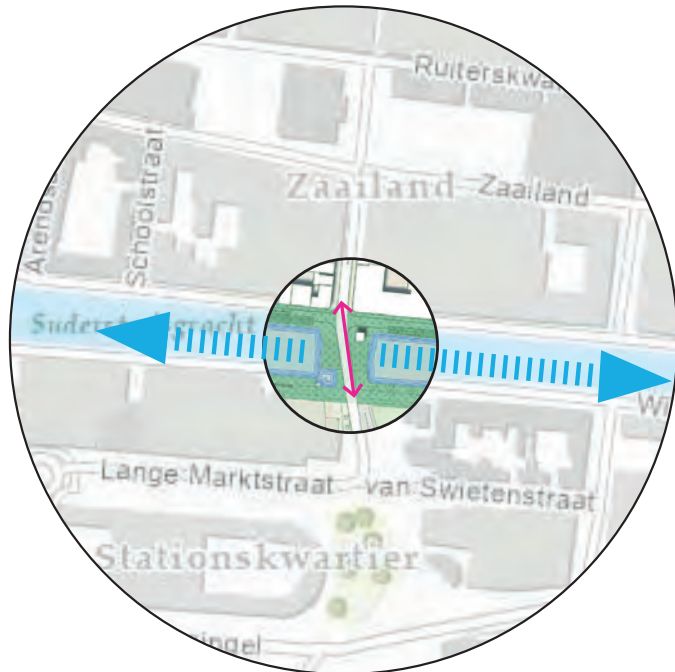
- Ontbrekende schakel in verbinding westzijde binnenstad met Spoordok en L'w zuidwest
- Aantrekkelijke en verkorte langzaam verkeerroutes
- Nog meer en beter ontsluiten van de historische museumhaven met museumschepen
- Vergroening
- Beleefbaar(der) maken van de grachten
- Relatie met project 14
- Aandachtspunt = brughoogte ivm verhoogde boezempeilen

Referentie/inspiratiebeeld brug

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

14. Beweegbare brug en maatregelen oostelijke vaarroute Special

Prioriteit: gemiddeld

Ambitieniveau: hoog

*Middellange termijn (2025-2026)
'PH brug'*

*Lange termijn (2026-2030)
'maatregelen overige bruggen en vaarprofiel'*

Opgave:

- Toeristische meerwaarde
- Borging bereikbaarheid over de weg irt brugopeningen
- Baggeren Nieuwe kanaal (deels actueel)
- (Ingrijpende) aanpassingen aan 1e kanaalsbrug
- Relatie met spoorbrug ivm spoorse ambities
- Regime brugbediening
- Beschermd stadsgezicht
- Relevanties uit beleidskader water en mobiliteitsvisie
- Aantakking Potmarge op Zuiderstadgracht (op sloepenroute doorvaarthoogte brengen)
- Aandachtspunt schade door golfslag
- Aandachtspunt = brughogtes ivm verhoogde boezempeilen
- Versterken relatie met het water via aanlegplaatsen en steigers
- Relatie met projecten 9, 11 en 13

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

15. Economie

Economische ondersteuning en -stimulering

Prioriteit: hoog

Ambitieniveau: C (hoog)

Korte termijn: 2023-2024

Opgave:

- Structurele belevingswaarde toevoegen passend bij de binnenstad (o.a. kunst en cultuur)
- Stimuleren innovatieve (concept) ontwikkelingen ondernemers.
- Stimuleringsimpuls, toekomstbestendig ondernemerschap (bijv. circulaire initiatieven)
- Stimuleringsimpuls startende ondernemers, experimentele concepten, 'lerende organisaties'.
- Visuele maatregelen leegstaande panden en lelijke gevels in verband met belevingswaarde bezoekers.
- Versterking van 'identiteit' en 'profilering' gebiedsdelen in samenwerking met ondernemers binnenstad (Voorbeeld Kleine Kerkstraat)
- Zorgen voor een extra impuls op een 'schoon, heel en veilige' openbare ruimte
- Instagrammable voorzieningen (denk aan bijzondere 3D- street art)
- Impuls 'lepen húske', ofwel vrije toilet bij ondernemers (ook: hogenood.nl)
- Inzet op realisatie extra overdekte fietsstalling
- Stimuleren wonen boven winkels
- Toeristische bebording historische binnenstad op rijksweg/invallswegen
- Programmering van evenementen, door zowel de gemeente als ondernemers/ evenementen organisatoren, passend bij het profiel van Leeuwarden.
- Stimuleren van Blockbusters voor de binnenstad.
- Ondersteuning door Visit Leeuwarden in uitingen om de binnenstad te profileren.

Schoon, heel en veilig (boven)

Street art Mata Hari (boven)
Bedrukte folie leegstaand pand (onder)

Uitvoeringsprogramma binnenstad Leeuwarden, mei 2023, versie 2.0

20

Bronvermelding

- Bewerkte foto-impressies en kaarten deelgebieden door RO Visuals, visuals voor ruimtelijke ontwikkelingen
- Kaarten met projectoverzichten en planningen, en projectsheets in de Bijlage door My Backyard, landschapsarchitectuur
- Beeld in bijlage 1 (a, b, c, d) uit Agenda Binnenstad en delen van hoofdstuk 1 door BBO, buro voor beleidsonderzoek en Vosjan centrummanagement

